

Albert Bing
(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE I REINTEGRACIJA HRVATSKOG PODUNAVLJA

UDK 327(73=497.5)''199''

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 22. 2. 2008.

Rad pruža uvid u djelovanje američke diplomacije u implementaciji Erdutskog mirovnog sporazuma u širem kontekstu hrvatsko-američkih odnosa nakon Dayton. U prvom planu je razdoblje mandata tzv. Prijelazne uprave (1996.-1998.), a pružen je širi osvrt na proces reintegracije i nakon toga perioda. Rad se primarno temelji na objavljenim dokumentima američke provenijencije koji pružaju uvid u ciljeve i metode djelovanja američke diplomacije i probleme bilateralnih odnosa dviju država odnosno pozicioniranja Hrvatske u međunarodnoj zajednici. U sklopu analize hrvatsko-američkih odnosa - s obzirom na hrvatsko Podunavlje - posebno težište stavljeno je na analizu američkih stavova. Tako se promoviranje koncepta reafirmacije multikulturalizma nasuprot etničke homogenizacije (kao osnovnog obilježja sukoba u "jugoslavenskim ratovima" devedesetih) razmatra ne samo kao američki doprinos stabilizaciji regije, nego i kao sastavni procesa sazrijevanja američke vanjskopolitičke doktrine sve do naših dana.

Ključne riječi: hrvatsko Podunavlje, SAD, američka vanjska politika, Erdutski mirovni sporazum, mirna reintegracija.

Uvod

Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja 1996.-1998. može se ocijeniti kao jedan od najuspješnijih projekata hrvatsko-američkih odnosa devedesetih godina 20. stoljeća. Tijekom toga razdoblja odnosi između Hrvatske i SAD proživljavali su značajne oscilacije u rasponu od političkog i vojnog savezništva 1994. do ozbiljnih incidenata koji su zamalo rezultirali čak i vojnim sukobom (Martin Brod, 1998.).¹ Odnose dviju država obilježili su, prije svega, realpolitički motivi savezništva, pri čemu je pitanje statusa hrvatskog Podunavlja bilo najznačajnijim ulogom. Bez američke diplomatske i vojne inicijative 1994.-1995. Hrvatska bi bila prinuđena sama i protiv volje međunarodne zajednice poduzeti neizvjesno oslobađanje - geopolitički najosjetljivijeg područja - hrvatskoga Podunavlja. S druge strane, bez hrvatske kooperativnosti te posebice vojnih operacija u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1995. godine, američka nastojanja rasplinula bi se kao i raniji pokušaji među-

¹ O tome, primjerice, vidi Marinko ČULIĆ, Tuđman bi i oružjem protiv SFOR-a, 15. 12. 1998. <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199812/81215-002-pubs-zag.htm>. Pristup internetu 13. 12. 2007. O tome vidi dalje u tekstu te bilješku 89.

narodnih mirovnih posrednika. Nakon uspješno provedenih akcija „Bljesak“ (svibanj 1995.) i „Oluja“ (kolovoz 1995.), potkraj 1995. godine hrvatsko Podunavlje ostalo je jedinom dijelom teritorija koji nije bio pod upravom hrvatskih vlasti, ali nitko u međunarodnoj zajednici nije dovodio u pitanje njegov status integralnog dijela Hrvatske.² Reintegracija hrvatskog Podunavlja bila je *conditio sine qua non* hrvatskog sudjelovanja na Daytonskoj mirovnoj konferenciji 1995. godine, a SAD su odigrale najznačajniju ulogu u postizanju sporazuma o mirnoj reintegraciji te političkom nadzoru nad implementacijom samog sporazuma.³

Na taj je način mirna reintegracija postala važnom sastavnicom mirovnog procesa, a njezina su iskustva ugrađena u proces sazrijevanja američkog pristupa regiji tijekom devedesetih godina.⁴ Iz perspektive četverogodišnjih ratova u Hrvatskoj i BiH američko inzistiranje na mirnom raspletu i usvajanju demokratskih standarda kao alternative etnički motiviranim sukobima činilo se formalizmom neprimjerenim dotadašnjoj praksi žrtvovanja načela realpolitičkim kompromisima. Međutim, postdaytonsko razdoblje svjedoči kako je upravo pitanje sposobnosti pojedinih država nastalih raspadom Jugoslavije oko usvajanja tih standarda bilo važnom razdjelnicom njihova međunarodnog pozicioniranja, prije svega u okretanju socijalnim i ekonomskim reformama te hvatanju priključaka aktualnim međunarodnim procesima. U tom smislu mirna reintegracija i obnova multietničkog društva u hrvatskom Podunavlja bila je test zrelosti hrvatske politike, a za SAD i međunarodnu zajednicu važna poluga stabilizacije regije i korak naprijed u traženju rješenja za ostale neuralgične točke u regiji.

Objavljeni američki dokumenti (1993.-1997.) - koji su korišteni za ovaj rad - pokazuju kako je inzistiranje na univerzalnim principima američkih diplomata konzistentna sastavnica američke politike prema regiji unatoč povremenih neprincipijelnih odstupanja tijekom pojedinih faza jugoslavenske krize.⁵ S obzirom na njezinu globalnu ulogu, američka vanjska politika - iako ne uvijek uspješno (na što upućuje primjer Iraka) - teži univerzalnoj formi svojih poruka. U njima središnju poziciju zauzimaju liberalna demokracija i poštivanje ljud-

² Ivan ŠIMONOVIĆ i Ivan NIMAC, „UNTAES: A Case Study“, *Croatian International Relations Review Vol. V. No. 14*, Institute for International Relations, January/March 1999, 6.

³ O tome vidi Mate GRANIĆ, *Vanjski poslovi : iza kulisa politike*, Algoritam, Zagreb, 2005., 128.

⁴ Američka politika prema području bivše Jugoslavije kretala se od povratka „neoizolacionizmu“ 1991. godine do vojne intervencije 1999. godine.

⁵ Usprkos najava demokratskog predsjedničkog kandidata Billa Clintona o poduzimanju učinkovitih mjera na Balkanu tijekom predizborne kampanje 1992. godine nakon njegova dolaska na vlast početkom 1993. godine američka politika u regiji nije se odvijala u skladu s predizbornim najavama „odlučnih koraka“. Takav kurs američke politike svakako je doprinio kompromisnim rješenjima koje su nudili mirovni posrednici te daljnjoj eskalaciji sukoba. Takva politika nastavlja se i tijekom 1994. godine sve do potpisivanja Washingtonskih sporazuma kojima je okončan sukob Hrvata i Muslimana-Bošnjaka u BiH. Sažeti prikaz američke

skih prava. Nakon što su Srbi prinuđeni na pregovore zahvaljujući uspješnim akcijama Hrvatske vojske, Hrvatskog vijeća obrane i Armije BiH te NATO-ove zračne i logističke podrške 1995. godine, američka diplomacija je kao instrument stabilizacije nametnula mirovni okvir unutar koga u prvi plan dolaze poruke koje će se primjenjivati i u procesu mirne reintegracije. Američki zahtjevi za poštivanjem dogovorenih odredbi mirovnih sporazuma i ubrzavanjem demokratizacije hrvatskoga društva postat će središnjim motivom, ali i prijeponim točkama, u odnosima Hrvatske i SAD.

O tome najsazetije svjedoči sljedeća politička poruka formulirana u sklopu kratkog pregleda povijesti hrvatsko-američkih odnosa 1992.-1997. godine, koja se može istaknuti i kao kratak rezime američke političke misije u hrvatskom Podunavlju:⁶ “Poput drugih demokracija, SAD mogu podržavati samo vanjsku politiku ukoliko imaju široku podršku američkog naroda. Politika SAD u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini – kao što je to i u duhu jezika mirovnih sporazuma u kojima je posredovala Amerika – promovira američke vrijednosti i ciljeve: teritorijalni integritet postojećih država, mogućnost povratka svih izbjeglica i raseljenih osoba njihovim domovima, slobodu od diskriminacije na etničkim i vjerskim osnovama, svetost privatnoga vlasništva te demokratsku toleranciju prema onima koji misle drugačije. Zbog unutrašnjopolitičkih i vanjskopolitičkih razloga budući odnosi Amerike i Hrvatske bit će određeni napretkom prema tim ciljevima. Taj napredak utire put za zajedničke hrvatske i američke ciljeve: punu integraciju Hrvatske u zapadne političke, sigurnosne i ekonomske strukture.”⁷

Postdaytonska Hrvatska, SAD i hrvatsko Podunavlje

Mirnodopsko razdoblje u Hrvatskoj nakon Daytona 1995. godine može se podijeliti u dva razdoblja: period od 1996.-1999. godine koji je snažno obilježila politika prvoga hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana i Hrvatske

politike 1993./1994. godine dali su novinari Laura Silber i Allan Little: “Otkako je Clinton postao predsjednikom, američka politika prema Bosni padala je iz krajnosti u krajnost. Washington je zapravo mogao vrlo malo učiniti. Srbi su zgrabili sedamdeset posto teritorija, a Muslimani i Hrvati su se klali oko ostataka. Bila je povučena crta: Sjedinjene Države ne žele slati vojsku u Bosnu, a države NATO-pakta, koje su imale svoje vojnike na terenu, bile su u najboljem slučaju podvojene glede uporabe zračne sile.” Laura SILBER & Allan LITTLE, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996., 317.

⁶ Tekst je pisan neposredno prije završetka mandata Prijelazne uprave u hrvatskom Podunavlju 1997. godine te u vrijeme koje je obilježila najniža razina hrvatsko-američkih odnosa. U komentaru aktualnog trenutka primjećuje se kako “mnogi Hrvati koji su se ogorčeno žalili na izostanak Amerike 1992. godine sada optužuju Clintonovu administraciju zbog primjene prevelikog pritiska na Hrvatsku” te se naglašava da su “SAD mnogo uložile u Daytonski i Erdutski proces te stoga nisu pripravne prihvatiti neuspjeh zbog selektivnog popuštanja bilo kojoj strani”. A Short History of United States-Croatia Relations, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., XXIV.

⁷ Isto, n.dj., XXIV.

demokratske zajednice te razdobljem demokratske konsolidacije nakon 2000. godine (poslije Tuđmanove smrti u prosincu 1999. godine i raslojavanja HDZ-a), koje traje i danas. Najznačajnije pitanje hrvatsko-američkih odnosa prvoga razdoblja bilo je povezano uz reintegraciju hrvatskog Podunavlja. Nakon četiri godine okupacije u slavonskom mjestu Erdutu postignut je 12. studenog 1995. godine tzv. "Temeljni sporazumom o mirnoj reintegraciji Istočne Slavonije u ustavnopravni poredak RH" (Erdutski sporazum).⁸ U ime hrvatske vlade sporazum je potpisao Hrvoje Šarinić, a srpsku stranu zastupao je ministar vanjskih poslova Savezne Republike Jugoslavije Milan Milanović. Sporazum su pripremili i u njemu posredovali američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith i dopredsjednik Međunarodne konferencije u bivšoj Jugoslaviji Thorvald Stoltenberg.⁹ Potpisivanju sporazuma o mirnoj reintegraciji prethodio je dogovor hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana i srpskog predsjednika Slobodana Miloševića u Daytonu, gdje se pod okriljem SAD odvijala mirovna konferencija o Bosni i Hercegovini. S obzirom da su SAD imale središnju posredničku ulogu u obuzdavanju rata u BiH i političkim dogovorima kojima je konačno "zauzdana" (post)jugoslavenska kriza (do razvoja novog žarišta na Kosovu), njihov utjecaj na mirovni proces i prilike u regiji ostaje dominantnim okvirom djelovanja međunarodne zajednice i nakon Daytonu.

Za implementaciju Erdutskog sporazuma zadužena je nova misija Ujedinjenih naroda koja se nadovezivala na prijašnje misije UNPROFOR (1992.) i UNCRO (1995.). Rezolucijom 1037. Vijeća sigurnosti UN-a od 15. siječnja 1996. godine inauguriran je UNTAES (United Nations Administration in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium) - Prijelazna uprava za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem. Tim činom službeno je promovirano razdoblje mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja koje će potrajati do 15. siječnja 1998. godine kada je završio mandat UNTAES-a te je i taj dio Hrvatske integriran u ustavno-pravni poredak RH, čime je nakon punih sedam godina od međunarodnog priznanja de facto ostvaren puni teritorijalni integritet Hrvatske. Iako je dvogodišnja misija UNTAES-a u konačnici protekla bez značajnijih potresa (u usporedbi s ranijim dramatičnim prilikama u Hrvatskoj i regiji) ona se odvijala u neizvjesnom razdoblju post-daytonske stabilizacije prilika u BiH te izbijanjem novog žarišta na Kosovu, koje će sve više zaokupljati pažnju Amerike.¹⁰ U nadolazećim mjesecima

⁸ O tome vidi Albert BING, "Put do Erduta-Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskoga Podunavlja", *Scrinia Slavonica* 7, (2007), 371.-404.

⁹ Najzaslužniji pojedinac za postizanje Erdutskog sporazuma bio je američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith. Uspkos uzajamnom aninimizetu i radikalnom razilaženju s predsjednikom Tuđmanom oko principijelnih pitanja (srpska autonomija, obnova multietničkog prostora) Galbraith je trasirao te u konačnici i sam sudjelovao u provedbi mirne reintegracije. Vidi isto.

¹⁰ Već u veljači 1996. godine Albanci poduzimaju prve oružane akcije. Tijekom 1997. te posebice 1998. godine te akcije prerastaju u oružanu pobunu koju vodi Oslobodilačka vojska Kosova. O tome vidi Tim Džuda (Judah), *Kosovo: Rat i osveta*, Samizdat 92, Beograd, 2002.,

UNTAES je, predvođen agilnim američkim diplomatom u službi UN-a – rezervnim generalom zrakoplovstva SAD Jacquesom Kleinom, uspio organizirati otkup oružja i demilitarizirati područje nadzora, vratiti naftna polja kod Đeletovaca pod nadzor hrvatskih vlasti (INA-e) te postupno otpočeti proces ponovne uspostave hrvatskih državnih institucija. Kao pomoć prijelaznoj upravi 18. travnja 1996. godine Stalno vijeće OSCE-a (Organization for Security and Cooperation in Europe) uspostavilo je tzv. odlukom 112. misiju OSCE-a u Hrvatskoj čija je osnovna funkcija bila vezana uz nadzor poštivanja ljudskih i manjinskih prava, povratak izbjeglica, izgradnju institucija i monitoring civilne policije.¹¹

Međutim, usprkos važnosti UNTAES-a i OSCE-a za implementaciju sporazuma o mirnoj reintegraciji iznimno značenje za konačan uspjeh operacije imala je činjenica kako su iza Erdutskog sporazuma (kao i mirovnog sporazuma iz Daytonu) stale SAD koje su “preuzele potpunu dominaciju nad mirovnim procesom” te su za uspjeh stabilizacije regije jamčile svojim autoritetom.¹² Američka diplomacija koordinirano je djelovala na tri razine: multilateralno usklađivanje foruma međunarodne politike i lokalnih lidera, regionalne “shuttle” misije najviših američkih dužnosnika te djelovanje na terenu.¹³ Odmah nakon potpisivanja Erdutskog i Daytonskog sporazuma u siječnju 1996. godine Zagreb je kratko posjetio američki predsjednik Clinton, dok su tijekom naredne dvije godine mnogi američki dužnosnici dolazili u Hrvatsku dotičući se pritom i pojedinim problema reintegracije hrvatskog Podunavlja. Pitanje tijeka reintegracije apostrofirano je i na međunarodnim forumima (Rim, Washington, Geneva) kao jedna od stožernih pretpostavki stabilizacije regije o čemu također izvještavaju američki dokumentarni izvori, a povezivano je i s drugim potencijalno trusnim područjima u regiji (npr. Mostar); u tim dokumentima navode se pojedinosti i razrade pojedinih aspe-

149. Zanimljivo je da su u vrijeme priprema Daytonске konferencije Albanci tražili da se u paketu rješava i Kosovo, ali je to SAD odbio bojeći se bojkota Miloševića (o tome je uoči vojne intervencije SAD u Srbiji 1999. godine kao o pogrešci američke politike svjedočio senator Joseph Biden pozivajući se na razgovor s albanskim liderom Ibrahimom Rugovom iz 1995. godine). Vidi *Congressional Record*, March 23, 1999. http://fwwebgate.access.gpo.gov/cgi-in/get-page.cgi?position=all&page=5254&dbname=1999_bound_record. Pristup internetu 17. 2. 2008.

¹¹ Organization for Security and Cooperation in Europe, Permanent Council, 65th Plenary Meeting, *PC Journal* No. 65, Agenda item 1, Decision No. 112, 18 April 1996, Croatia.

¹² Jadranka POLOVIĆ, *Utjecaj Sjedinjenih Američkih Država na hrvatsku politiku u razdoblju od 1990.-2000. godine*, Marjan tisak, Split, 2004., 96.

¹³ Informacije o te tri razine diplomatskih aktivnosti čine sukus povijesnog izvora (stenoograma, političkih sporazuma, javnih priopćenja i drugih materijala u dokumentarnoj zbirici *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998.) koji iz američke perspektive svjedoči o povezanosti visoke politike, diplomacije (koja djeluje u Hrvatskoj i regiji) te problemima s kojima su se suočavali akteri procesa mirne reintegracije u hrvatskom Podunavlju.

kata provedbe te se naglašavaju pojedine preuzete obveze i smjernice implementacije (posebice povratak izbjeglica i prognanika).¹⁴

Najvažniji i najzanimljiviji dokumenti odnose se na djelovanje američke diplomacije “na terenu” i odnose s hrvatskim vlastima, posebice u razdoblju prve, najfragilnije faze implementacije mirovnog sporazuma. Gledajući iz američke perspektive problemi su dolazili s “obje strane”. Prvi problem s kojim se u svojoj misiji suočio Galbraith bio je povezan s pružanjem osnovne informacije o sporazumu o mirnoj reintegraciji i njegovoj provedbi srpskoj populaciji u hrvatskom Podunavlju. Jedna od konstanti srpske politike na okupiranim područjima bila je sustavno promicanje ozračja kategoričke nepomirljivosti prema bilo kakvoj mogućnosti reintegracije okupiranih područja pod vlast hrvatske države.¹⁵ Zahvaljujući naporima diplomatske skupine Z-4 (Zagreb Four talks)¹⁶ i taktičke kooperativnosti hrvatskih vlasti trilateralni pregovori (predstavnik RH, zastupnik Srba iz neokupiranih područja i RSK te međunarodnih posrednika) polučili su stanoviti napredak još krajem 1994., i početkom 1995. godine, ali u cjelini “Knin nije iskazao interes o informiranju stanovništva Republike srpske krajine o bilo kakvim poboljšanjima.”¹⁷

¹⁴ O tome vidi *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 386.-390., 395.-400., 408. i drugdje.

¹⁵ O prilikama i raspoloženju među Srbima u sektoru Istok zorno govore informacije iz srpskih i inozemnih medija. Paradigmatski prikaz izvještavanja velikih inozemnih medijskih kuća o toj temi jest jedna od epizoda televizijskog kolaža američke globalne televizije CNN o bivšoj Jugoslaviji (Hrvatska i BiH) s kraja 1994. godine, pod nazivom *Europe Continent Divided*. Jedna od reportaža, naslovljena *The Politics of Hatred - Victims or Aggressors?*, prenosi nekoliko priča koje ilustriraju raspoloženje među Srbima u okupiranom Vukovaru. Središnji motiv priloga bio je nepremostiva nepomirljivost Hrvata i Srba. Svi intervjuirani Srbi u Vukovaru kategorički su odbacili mogućnost pomirenja s Hrvatima. Sažet uvodni pregled događaja iz 1991. godine („rat susjeda, ponekad i članova porodice“) nadovezan je na povijesne reminiscencije - ustaške zločine za vrijeme Drugoga svjetskog rata - kojima se djelomice objašnjava odbijanje „nacionalističke hrvatske vlasti“ od strane hrvatskih Srba početkom devedesetih godina. Tragom takvih tumačenja tadašnji gradonačelnik okupiranog Vukovara Slavko Dokmanović objašnjava kako se razdoblje NDH „duboko urezalo u pamćenje Srba“ te oni „više nisu smeli dozvoliti da po treći put u ovome stoljeću Hrvatska izvrši genocid nad njima“. Jedna pak intervjuirana djevojka izjavljuje kako će se „Srbi u Vukovaru radije boriti do smrti nego da se priključe Hrvatskoj“ te zaključuje „mi smo se, to je činjenica, krvlju izborili za ovaj teritorij, on je krvlju nacrtan i neće se više menjati.“ Vidi Europe Continent Divided, *The Politics of Hatred, Victims or Aggressors?*, CNN, jesen 1994. Snimka u posjedu autora.

¹⁶ Detaljnije o Planu Z-4 tzv. mini kontaktne skupine sastavljene od četiri zapadna diplomata akreditirana u Zagrebu (predvođenih američkim veleposlanikom Peterom Galbraithom) vidi, primjerice, u *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, XV.; Plan skupine “Z-4” neće biti “uzmi ili ostavi”, *Novi list*, 22. 10. 1994.; D. MEZIĆ, Galbraith u Kninu: nema mira bez priznanja granica, *Slobodna Dalmacija*, 22. 10. 1994. itd. O odbijanju rukovodstva RSK Plana Z-4 vidi detaljnije u Milovan PUPAVAC (gost kolumnist), *Nacional*, 1. 3. 2005.; Galbraith: Milošević je naredio “krajinskim” Srbima odbijanje plana Z-4, *Vjesnik*, 27. 6. 2003. itd.

¹⁷ Geert-Hinrich AHRENS, *Diplomacy on the Edge-Containment of the Ethnic Conflict and the Minorities Working Group of the Conferences on Yugoslavia*, Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C., The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 2007., 190.

Sustavno protjerivanje nesrpske populacije i počinjeni ratni zločini u kojima su sudjelovali vrhovi vlasti Republike srpske krajine tijekom četve-rogodišnje okupacije te iznimno složene posljedice prisilnih migracija koje su općenito obilježile razdoblje 1991.-1995. (u rasponu od opće pojave fizičkog protjerivanja do “humanog preseljenja”) samo su potencirali nepomirljivost i nepovjerenje u bilo kakav oblik obnove suživota različitih etničkih skupina. Dolazak novih skupina srpskih izbjeglica u hrvatsko Podunavlje s područja Hrvatske i BiH u drugoj polovici 1995. godine (kamo ih je usmje-ravala srpska vlast) dodatno je proizvodila konfuziju i produbljivala otpor za prihvaćanje reintegracije.¹⁸ Prema podacima Ujedinjenih naroda iz 1995. godine broj žitelja na tom području procjenjivan je na 120.000 do 150.000, uglavnom Srba, od čega gotovo 50.000 izbjeglica iz zapadne Slavonije i Kra-jine, pristiglih nakon operacija „Bljesak“ i „Oluja“.¹⁹ Krajem 1995. i početkom 1996. godine raspoloženje među Srbima u hrvatskom Podunavlju naglo se okretalo od poruke „nikad više s Hrvatima“²⁰ prema “opstanku”, kako je to kao glavni cilj hrvatskih Srba sažeo Velimir Sekulić, jedan od članova srpskog kulturnog društva Prosvjeta.²¹ U svom govoru u Osijeku u veljači 1997. godine američki veleposlanik Galbraith prisjetio se riječi ministra SR Jugoslavije Milana Milanovića - „srpskog pregovarača iz Erduta čije je ponašanje bilo dijametralno suprotno u odnosu na njegove preslike (counterparts) iz Knina“: „Prvo što mi je Milan Milanović rekao 3. rujna 1995. bilo je da ‘moramo postići dogovor kako bi naši ljudi mogli ostati’. Posljednje što je izrekao prije stavljanja potpisa na Erdutski sporazum 12. studenog bilo je „ovaj sporazum znači da naš narod može ostati.“²² Prema nekim tumačima radikaln obrat srpskih pozicija unatoč promijenjenim okolnostima nije bio samo posljedica hrvatskih vojnih uspjeha već i složene diplomatske igre u kojoj su jedna od ključnih sastavnica bili dogovori Franje Tuđmana i Slobodna Miloševića.²³

¹⁸ Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u hrvatskom Podunavlju (kasnije UN-ovom sektoru Istok) 1991. godine živjelo je oko 194.000 ljudi, od čega 45% Hrvata i 35% Srba. *Ujedinjeni narodi-Rezolucije o Republici Hrvatskoj*, Panliber, Osijek, 1995., 121.

¹⁹ Isto, 121.

²⁰ O takvim izjavama vidi u Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 535.-542.

²¹ Geert-Hinrich AHRENS, *n. dj.*, 191.

²² U. S. Ambassador Peter W. Galbraith, Croatia Should Strive For Tolerant, Pluralistic Society, Osijek, Croatia, February 26, 1997, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 427.

²³ U širem političkom kontekstu uočljive su radikalno suprotne pozicije Milana Martića (kninskog vodstva) uoči „Oluje“ i Milana Milanovića nekoliko mjeseci kasnije, koji su obojica bili „slijepi“ eksponentni politike Slobodana Miloševića. Unatoč radikalno promijenjenim okolnostima (Martićevi stavovi prije „Oluje“, odnosno Milanovićeви nakon srpskih poraza u Hrvatskoj i BiH) „radikaln“ zaokret srpskih stavova (Miloševića) indirektno ukazuje na elemente “sporazumijevanja” hrvatskog i srpskog vrhovništva (teza kojoj se, primjerice, prikla-

Drugi set problema s kojim su se suočili Amerikanci odnosio se na držanje hrvatskih vlasti. Jedna od početnih zapreka bilo je Tuđmanovo uvjerenje krajem 1995. i početkom 1996. godine (koje je ubrzo splasnulo) kako su SAD Hrvatsku uzele pod svoje okrilje kao političkog saveznika koji će kao “regionalna sila” provoditi zajedničke interese te je stoga očekivao povlašteni položaj, što se dakako, nije dogodilo.²⁴ Prema navodima hrvatskog ministra vanjskih poslova Mate Granića ne manje glavobolje Amerikancima izazvali su u ljeto 1996. godine krugovi u “državnom vrhu i Glavnom stožeru” u kojima su otpočeli “pritisci na Tuđmana za vojnu akciju.”²⁵ Slijedom takvih tendencija “stvaralo se ozračje u kojem se UNTAES činio neuspješnim”, odnosno uvjerenje “da se više ne može čekati i da je vojna operacija jedini izbor.”²⁶ Granić je diplomatskim manevrima otklonio takvu opciju, što je produbilo jaz u hrvatskom političkom vrhu, ali je njemu osobno (kako sam ističe) priskrbilo dodatne simpatije američkog establishmenta.²⁷ Razmatranja vojne akcije konačno su definitivno splasnula u listopadu 1996. godine nakon što je u Washington pozvan ministar obrane RH Gojko Šušak, koji je visoko kotirao u vojnim krugovima Pentagona.²⁸ Iako su u žiži bilateralnih hrvatsko-američkih razgovora bila pitanja „ustroja kantonalnih struktura“ u Bosni i Hercegovini zamjenik državne tajnice Strobe Talbott naglasio je kako „SAD

nja dobro upućena spisateljica Florence Hartman) pri čemu je srpska populacija RSK postala Miloševićevom „žrtvenom figurom“ kasnije legalizacije bosanskohercegovačke Republike srpske u Daytonu i odgađanja problema Kosova (Milošević se opravdano pribojavao primjene plana o političkoj autonomiji Z-4 na Kosovu - kao i Tuđman u Hrvatskoj - a pritom je računao i s eventualnom kolonizacijom srpskih izbjeglica na Kosovu, što se izjalovilo nakon intervencije SAD i NATO-a 1999. godine). U prilog ove teze govore tajni paralelni pregovori Hrvatske i Srbije (Šarinić-Milošević) – usporedno s pregovorima s međunarodnom zajednicom, zatim okolnosti zaoštrenih odnosa Miloševića i bosanskih Srba (koji su odbili plan Kontaktne skupine iz 1994. unatoč Miloševićevu protivljenju), upućenost Srbije u pripreme Hrvatske vojske za operacije „Bljesak“ i „Oluja“ itd. O tome vidi u Albert BING, “Put do Erduta-Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskoga Podunavlja”, *Scrinia Slavonica* 7, (2007), 392.-393.

²⁴ Kritički osvrt na izjave predsjednika Tuđmana o Hrvatskoj kao američkoj saveznicu i regionalnoj sili vidi u Dr. Ivo BANAC: “Yuppijevski sporazum”, *Stećak* broj 25, Sarajevo, siječanj 1996.

²⁵ Mate GRANIĆ, *n. dj.*, 147. Takva razmišljanja pojavila su se nedugo nakon potpisivanja Sporazuma o normalizaciji odnosa između Hrvatske i SRJ 23. kolovoza 1996. godine, prije svega zbog zaoštavanja prilika na Kosovu, što je ocijenjeno pogodnom prigodom za intervenciju Hrvatske vojske.

²⁶ Isto, 147.

²⁷ Granić također navodi kako su Amerikanci i upravitelj prijelazne uprave general Jacques Klein u cilju otklanjanja prijetnji hrvatske intervencije “činili (...) pritisak na Tuđmana da smijeni Branimira Glavaša.” Isto, 148.

²⁸ Šuška je posebno cijenio američki ministar obrane William Perry smatrajući ga „čovjekom od riječi“. Vidi govor W. Perryja, bivšeg ministra obrane SAD-a, nad grobom Gojka Šuška u Zagrebu, 7. svibnja 1998., *Gojko Šušak 1945.-1998., Spomenica uz petu obljetnicu smrti*, Katma, Zagreb, 2003., 24.

od Hrvatske traže garancije i suradnju, posebice u pitanju predloženog produženja mandata UNTAES-a za dodatnih šest mjeseci²⁹. Uz „izražavanje zabrinutosti“ zbog različitih problematičnih aspekata odnosa hrvatskih vlasti prema pitanjima demokratske tranzicije zamjenik državne tajnice naglasio je kako „SAD podržavaju hrvatske integracije sa Zapadom, uključujući zapadne obrambene strukture (...)“ te da „brzina tog procesa ovisi o sposobnosti Hrvatske da promovira demokratske vrijednosti i na taj način doprinese trajnom miru u regiji.“³⁰

Ipak, kao najznačajniji problem u hrvatsko-američkim odnosima pojavio se pitanje reguliranja statusa Srba u Hrvatskoj (o čemu je također govorio i Talbott). Pritom i za hrvatsku i za srpsku stranu područje hrvatskog Podunavlja bilo je posebno delikatno pitanje.³¹ Iako nije bilo jednoznačne američke podrške vojnim akcijama koje je Hrvatska poduzela 1995. godine SAD su iskoristile uspostavu ravnoteže sila i dale podršku hrvatskim zah-

²⁹ State Department Spokesman Nicholas Burns Following Deputy Secretary Of State Srobe Talbott's Meeting With Croatian Defense Ministre Susak, Washington, DC October 31, 1996, *A Short History of United States-Croatia Relations, The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 408.

³⁰ Isto.

³¹ Pokušaj obnove multietničkih odnosa - na čemu su inzistirali Amerikanci - otvarao je niz složenih pitanja poput realnih pretpostavki uspostave povjerenja i rekonzilijacije, saniranja posljedica rata te posebice kažnjavanja ratnih zločinaca i omogućavanja povratka izbjeglica i prognanika. Konsenzualnom prihvaćanju „pravednog mira“ kao pretpostavke „trajnoga mira“ sučeljene su veoma različite interpretacije pravde i istine o recentnim događajima. Posebnu težinu ocjena pojedinih događaja i okolnosti imaju implikacije povezane uz rad suda u Haagu, pri čemu nisu bez težine argumenti i zapažanja, kako samih sudionika događaja, tako i znanstvenika-istraživača. Tako primjerice o egzodusu Srba iz Hrvatske Nikica Barić navodi: ”Pobunjeni Srbi tada dobrim dijelom nisu željeli ostati u Hrvatskoj. Ovo je odgovaralo predsjedniku Tuđmanu i tadašnjem hrvatskom vodstvu, koji su smatrali da je na taj način riješen problem Srba kao čimbenika koji ugrožava hrvatsku državu, ali to, na osnovi raspoloživih izvora, ne znači da je hrvatska strana planirala i provela protjerivanje pobunjenih Srba. Za to je najbolji primjer hrvatsko Podunavlje, u kojem je nakon mirne reintegracije ostala živjeti srpska zajednica.” Nikica BARIĆ, “Je li 1995. godine Hrvatska počinila “etničko čišćenje” Srba?”, *Časopis za suvremenu povijest*, God. 36., br. 2., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004., 461. O istom pitanju američki veleposlanik Galbraith - koji kao svjedok u Haagu također odbacuje tezu o programiranom etničkom čišćenju od strane hrvatskog političkog i vojnog vrha - iznosi sljedeće argumente; Kritizirajući stav hrvatskih vlasti o „dobrovoljnom odlasku Srba nakon Oluje“ Galbraith zaključuje kako je „sustavno spaljivanje i pljačka srpskih domova u Krajini koje je uslijedilo nakon Oluje, kao i ubojstva nekoliko stotina Srba koji su ostali, učinilo hrvatske tvrdnje o dobrovoljnom odlasku Srba podrugljivom porukom.“ (S obzirom na događaje nakon „Oluje“ isti argument može se primijeniti na pozive upućene srpskoj populaciji da ne bježi jer joj se jamči sigurnost života i imovine.) Šire o tom problemu vidi Brad K. Blitz, “Refugee returns in Croatia: contradictions and reform”, *Politics*, 2003, 3, 23. Prema Peter GALBRAITH, “Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, *War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*”, (Edited by Brad K. Blitz), Cambridge University Press, 2006, 130.

tjevima za uspostavom punog teritorijalnog integriteta.³² Međutim, oštro su se suprotstavile svakom pokušaju revanšizma i odmazde prema Srbima. Nakon negativnih iskustava sa zločinima koji su nad preostalom srpskom populacijom u "Krajini" počinjeni nakon "Oluje" te "zauzimanja stanovišta hrvatskih vlasti kako su Srbi dobrovoljno otišli i time se odrekli prava na hrvatsko državljanstvo" - što je popraćeno "zakonom o konfiskaciji imovine za sve koji u roku od 30 dana nisu na nju položili pravo (kasnije prošireno na devedeset dana)" (...) - "Clintonova administracija istaknula je kao najviši prioritet u odnosima prema hrvatskim vlastima zahtjev za suspenzijom te zakonske odredbe i omogućavanje povratka Srba."³³ Taj problem, kao i zahtjevi za suradnjom s Međunarodnim sudom za ratne zločine u Haagu dovest će krajem 1996. i tijekom 1997. godine do izrazitog pogoršavanja hrvatsko-američkih odnosa.

U sklopu sastanka o Općem okviru sporazuma o miru u Bosni i Hercegovini održanog u Genevi sredinom ožujka 1996. godine (na inicijativu američkog državnog tajnika Warrena Christophera) pitanje „povratka izbjeglica i raseljenih osoba prema pojedinačnom izboru odredišta“ istaknuto je kao jedna od ključnih pretpostavki stabilizacije cijele regije.³⁴ Iako se sastanak bavio BiH, dokument u kome su izneseni zaključci uključio je „posebnu notu“ kojom se predsjednik Tuđman obvezao na „brzo odobravanje aplikacija srpskim izbjeglicama iz Hrvatske za povratak u njihove domove u Hrvatskoj“; štoviše, u točki 9. zaključnog dokumenta uz općenite napomene izričito se spominje i sporazum postignut u Erdutu, kojim se Hrvatska podsjeća na preuzete obveze.³⁵ Na taj način mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja pozicionirana je u širi kontekst regionalne izbjegličke problematike te je povezana s pitanjem „normalizacije odnosa između dvije države“, Republike Hrvatske i SR Jugo-

³² Kako navodi Galbraith „Clintonova administracija ishodila je 1993. godine podršku Vijeća sigurnosti teritorijalnom integritetu Hrvatske. Dali smo do znanja da ne može biti rješenja u Hrvatskoj i Bosni osim na osnovi postojećih međunarodnih granica“. U.S. Ambassador Peter W. Galbraith, Croatia Should Strive For Tolerant, Pluralistic Society, Osijek, Croatia, February 26, 1997, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U. S. Printing Office, 1998.,426.

³³ Peter GALBRAITH, "Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, *War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*", (Edited by Brad K. Blitz), Cambridge University Press, 2006, 130.

³⁴ Agreed Measures On the Dayton Accords Geneva Compliance Summit March 18, 1996, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, 397.

³⁵ U članku 9. navedenog dokumenta uz općenitu odredbu o izdavanju instrukcija lokalnim vlastima i državnim službama o provedbi mjera o povratku izbjeglica u regiji navodi se i sljedeće: „Vlada Republike Hrvatske i vlasti istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema provest će projekt dobrovoljnog povratka svake osobe bez obzira na etnicitet. Vlada Republike Hrvatske promptno će odobriti zahtjeve srpskih izbjeglica iz Hrvatske koji se žele vratiti svojim domovima. Sve ugovorne strane olakšat će rad Komisije za raseljene osobe i izbjeglice u skladu s Daytonskim sporazumom.“ Isto, 395, 397.

slavije. Za hrvatsko Podunavlje i razvoj hrvatsko-američkih odnosa u cjelini od posebnog značaja bila je i odredba kojom se sve ugovorne strane podsjećale na preuzetu obvezu „pune suradnje s Međunarodnim sudom“ što je definirano kao „esencijalni uvjet trajnog mira“. Uz prihvaćanje zahtjeva za izručenjem optuženog generala Tihomira Blaškića (od strane hrvatskih vlasti) i „dvije osobe optužene za masovna ubojstva u Srebrenici“ (od strane vlasti SRJ) sve ugovorne strane obvezale su se na omogućavanje pristupa relevantnim informacijama istražiteljima tribunala i osiguravanja lokaliteta s masovnim grobnicama.³⁶

Upravo ova dva pitanja postat će predmetom sve otvorenijeg spora u odnosima Hrvatske i SAD u predstojećem razdoblju. Dok je pitanje haških optužnica 1996. godine bilo ograničeno na Hrvate iz BiH,³⁷ problematika povratka srpskih izbjeglica nametnula se kao jedno od središnjih pitanja u odnosima Hrvatske i SAD i međunarodne zajednice. Od događaja koji se posebno naglašavaju u dokumentarnom prikazu djelovanja američkih dužnosnika izdvajaju se epizode koje neposredno govore o njihovoj aktivnosti „na terenu“ koja je pažljivo pratila napore UNTAES-a.

Američke aktivnosti u hrvatskom Podunavlju i pogoršavanje hrvatsko-američkih odnosa 1996.-1998.

Nakon velikih političkih, vojnih i financijskih napora koje su SAD do kraja 1995. godine uložile u zaustavljanje rata u Hrvatskoj i BiH bilo je očito kako će nakon uspjeha s mirovnom konferencijom u Daytonu nastaviti s intenzivnom diplomatskom aktivnosti u regiji. Dok je vojna primjena Daytonskog sporazuma funkcionirala dobro, već u ljeto 1996. bilo je očito da civilna primjena zaostaje. Clintonova administracija osobito je bila zabrinuta time „što niti srpska ni hrvatska strana nisu predale osobe optužene za ratne zločine na teritoriju koji je bio pod njihovim nadzorom“; isto tako bio je problematičan „nedostatak napretka u razvoju združenih institucija (hrvatskih i srpskih, odnosno bošnjačkih u BiH op.a.) i povratak izbjeglica.“³⁸ Nadalje,

³⁶ Isto.

³⁷ Prema ministru vanjskih poslova Mati Graniću Tuđman je 1998. godine informiran kako postoje indicije da je i njegovo djelovanje predmet istrage Haškoga suda. Otvorena televizija, *OTV*, 28. 12. 2007. Snimka izjave u posjedu autora. O mogućem podizanju optužnice u Hagu protiv hrvatskoga predsjednika postoje i mnoga druga mišljenja. Tako se, primjerice, na jednom okruglom stolu u New Yorku iz 2006. godine navodi kao je nakon uvida u haške transkripte ugledni američki novinar Chack Sudetich iznio mišljenje „kako bi protiv Tuđmana zasigurno bila podignuta optužnica u Haagu“. Istom se, uz ogradu, priklonio i bivši bosanskohercegovački i hrvatski diplomat Miles Vitomir Raguž: „Siguran sam da bi Tuđmanu da je pozivio bila uručena optužnica Haškog tribunala..., ali to ne znači da bi bio i osuđen...“ Joe TRIPICIAN, *Who Saved Bosnia – Round Table Discussion – War Crimes Tribunal – Upholder of International Justice or Defender of Feckless Policy?*, March 26, 2006; Vidi videosnimku s izjavama Vitomira RAGUŽA i Roy GUTMANA http://nycslav.blogspot.com/2006_03_26_archive.html

³⁸ A Short History of United States-Croatia Relations, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., XXII.

kako navode američki izvori „predsjednik Tuđman je kategorički isključivao povratak hrvatskih Srba osim u ograničenim humanitarnim okolnostima“. Hrvatska je, štoviše, donijela „zakon o privremenom preuzimanju određenog vlasništva“ kojim je „učinkovito konfiscirano vlasništvo Srba koji su pobjegli iz zemlje.“³⁹ U cjelini gledajući, američka zapažanja oko držanja Hrvatske „glede povratka izbjeglica i poštivanja njihova privatnoga vlasništva“ navodila su na zaključak da su „prekršene obveze utvrđene Erdutskim sporazumom, Povelja UN i relevantne europske konvencije o ljudskim pravima.“ Također je istaknuto kako je „ponavljanje poziva Hrvatskoj od strane veleposlanika Galbraitha da se dopusti povratak hrvatskih Srba i vrati zaplijenjena imovina samo izazvalo napade od strane Vlade i službenih medija.“⁴⁰

Imajući na umu kako bi neuspjeh Erdutskog sporazuma svakako ugrozio i Daytonski mir SAD su u sklopu bilateralnih odnosa s Hrvatskom posebnu pažnju usmjerile na hrvatsko Podunavlje. Tijekom siječnja i veljače 1996. godine veleposlanik Galbraith održao je “tri veoma posjećena javna sastanka” u hrvatskom Podunavlju (Vukovar, Beli Manastir, Ilok) na kojima je tamošnju srpsku populaciju izvijestio “o onome o čemu ih nisu obavijestili njihovi vođe: da Erdutski sporazum znači da će postati dijelom Hrvatske.”⁴¹ Kao “srce osnovnoga sporazuma” Galbraith je istaknuo garancije građanskih prava za “sve osobe koje su imale stalno boravište u Hrvatskoj, a koje su (eventualno, op.a.) napustile pojedino područje ili su u njega došle”, odnosno, za “sve one koji su građani Hrvatske ili zadovoljavaju kriterije građanstva Republike Hrvatske iz 1991. godine” te kao takvi “imaju pravo živjeti bilo gdje u Hrvatskoj.”⁴² Naglasio je kako je riječ o “fundamentalnim načelima” na kojima počivaju “sva demokratska društva” te da ona vrijede za sve hrvatske građane. Stoga se podrazumijeva “da iseljeni Hrvati i ostali – bilo da su napustili ili pak otjerani odavde – imaju pravo na povratak u svoje domove”, a da “isti principi znače da Srbi moraju imati pravo ostanka (u Podunavlju, op.a.) ili povratka u svoje domove, bilo da se oni nalaze u Zagrebu,

³⁹ Riječ je o nizu od nekoliko zakonskih uredbi 1995. godine: Uredba o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom, *Narodne novine* br. 63., 4. 9. 1995.; Ispravak Uredbe o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom, *Narodne novine* br. 64., 8. 9. 1995.; Odluka o proglašenju zakona o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom, *Narodne novine* br. 73., 27. 9. 1995.; Zakon je dopunjavao i mijenjao 1996. te na pritisak SAD 1998. godine: Zakon o zakonu o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom, *Narodne novine* br. 7., 26. 1. 1996.; Zakon o prestanku važenja o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom, *Narodne novine* br. 101., 28. 7. 1998.

⁴⁰ A Short History of United States-Croatia Relations, n. dj., XXIII.

⁴¹ U. S. Ambassador Peter W. Galbraith In A Town Meeting Vukovar, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 368.-378.; U.S. Ambassador Peter W. Galbraith In A Town Meeting Beli Manastir, n. dj., 379.-385.

⁴² U.S. Ambassador Peter W. Galbraith In A Town Meeting Vukovar, n. dj., 369.

Osijeku, Donjem Lapcu, Kninu ili Glini” te da je riječ o “važnim pravima” iza kojih stoje SAD.⁴³

U razgovorima koje je vodio američki veleposlanik nastojao je saslušati mnoge pojedinačne priče o stradanjima i ujedno odgovoriti na što više pitanja. Pritom, bio je izložen žučnim raspravama o uzrocima i odgovornostima za tragediju Srba. Njegova tumačenja dočekana su s mnogo skepse i nepovjerenja o “pozadini pravih američkih namjera”. Nisu izostale ni dezinformacije (kojima su konstantno bile izložene srpske izbjeglice). Tako je jedan od sudionika skupa u Vukovaru (što je kasnije opetovano i u Belom Manastiru) iznio kako je Galbraith “osobno sudjelovao u akcijama ‘Bljesak’ i ‘Oluja’” te da je pritom “djelovao zajedno s Franjom Tuđmanom”. Svoj navod potkrijepio je tvrdnjom kako je američki veleposlanik “samo dva ili tri dana nakon ‘Oluje’ viđen na televiziji kako se vozi na hrvatskom tenku”. Galbraithovo objašnjenje kako je zapravo bila riječ o traktorskoj prikolici srpskog izbjeglice kako bi od napada zaštitio izbjegličku kolonu (zbog čega ga je predsjednik Tuđman, posprdnno prozvao “traktorskim diplomatom”), nije polučilo prevelik uspjeh.⁴⁴

Nastavljavajući se na Galbraithov angažman, u misiju promoviranja mirne reintegracije u ožujku 1996. godine Hrvatsku je posjetila i sama državna tajnica Madeleine Albright. Kako bi naglasila podršku svoje vlade mirovnom planu osobno je otputovala u Vukovar. Međutim njezin posjet nije najbolje prihvaćen kod tamošnjih Srba. Prilikom šetnje vukovarskom tržnicom došlo je do incidenta, koji je pokazao kako Ameriku i njezinu ulogu u političkom raspletu oko Podunavlja percipira srpska populacija; visoka američka dužnosnica “bila je zasuta jajima i kamenjem“, ali je, kako navodi izvor, „usprkos tomu uspjela očuvati mirnoću i izbjeći ozljede.”⁴⁵ Usprkos nedaćama reintegracija je relativno dobro napredovala pod čvrstim vodstvom Prijelaznog upravitelja Kleina, ali i zahvaljujući naporima pojedinih hrvatskih dužnosnika (među kojima su se u pojedinim fazama istakli voditelji Komisije za suradnju s UNTAES-om Vesna Škare-Ožbolt, Hrvoje Šarinić, Ivica Kostović, Jure Radić, kao i mnogi drugi niži dužnosnici). Krajem godine, na samu godišnjicu Erdutskog sporazuma 12. studenog 1996., veleposlanik Galbraith je u Žutoj kući u Erdutu (mjestu potpisivanja sporazuma) najavio novu fazu mirne reintegracije: primjenu odredbi članaka 10. i 11. prema kojima se uvodi međunarodni monitoring za prijelazno razdoblje i nakon njega. U skladu s člankom 11. sporazuma međunarodna komisija morala se posebno posvetiti pitanjima poštivanja ljudskih i građanskih prava, trebala je istraživati informacije o povredi sporazuma i iznositi prijedloge za eventualne mjere.”⁴⁶

43 Isto, *n. dj.*, 369.

44 Isto, *n. dj.*, 374.

45 A Short History of United States-Croatia Relations, *n. dj.*, XXII.

46 U.S. Ambassador Peter W. Galbraith, The Erdut Agreement One Year Later, The Yellow House Erdut, Croatia, November 12, 1996, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, 411.

Krajem veljače 1997. godine veleposlanik Galbraith posjetio je Osijek gdje mu je gradonačelnik Zlatko Kramarić uručio ključeve grada.⁴⁷ Tom prilikom održao je govor u kome se prisjetio okolnosti svoga prvog dolaska u Osijek i Gašince 1992. godine, gdje je razgovarao s izbjeglicama iz BiH kako bi utvrdio istinu o počinjenim ratnim zločinima od strane JNA i bosanskohercegovačkih Srba, za potrebe Vanjskopoličkog odbora Senata SAD. Također je podsjetio kako je odmah nakon imenovanja prvim američkim veleposlanikom SAD 28. lipnja 1993. godine u Hrvatskoj posjetio Vukovar te nakon toga upravo u Osijeku održao konferenciju za tisak. Na njoj je jasno poručio kako „Sjedinjene Države podržavaju nezavisnost i teritorijalni integritet Hrvatske te će raditi na mirnoj reintegraciji cjeline hrvatskoga teritorija“; na upit novinara „zašto se odlučio za odlazak u Vukovar?“ Galbraith je odgovorio: „Ja sam američki veleposlanik u Hrvatskoj i otišao sam posjetiti Vukovar, Hrvatska.“ Tim izjavama američki veleposlanik izrazio je stav koga će se dosljedno pridržavati (za razliku od nekih svojih kolega iz američke administracije) tijekom cijelog svoga mandata. Osječke reminiscencije Galbraith je dopunio kratkom retrospektivom svoga djelovanja u Hrvatskoj i sažetom kronologijom stradanja i Hrvata i Srba, iskoristivši to kao predtekst za osvrt na dotadašnje korake u implementaciji Erdutskog sporazuma, ocjenu tadašnje situacije u hrvatskom Podunavlju i najavu predstojećih travanjskih izbora.

Kritike upućene hrvatskoj vladi - problemi s „izdavanjem domovnica i ostalih dokumenata potrebnih za glasovanje (na predstojećim travanjskim izborima, op.a.) svim hrvatskim Srbima koji su bili rezidenti u istočnoj Hrvatskoj ili su tamo došli prije siječnja 1996.“ - ublažene su diplomatskim izrazima sklonosti („Hrvatska pripada Zapadu. Trebala bi se pridružiti Partnerstvu za mir i eventualno postati kandidat za članstvo u NATO-u. Njezino je mjesto uz ostale zemlje Zapadne Europe. No, svoje mjesto na Zapadu može zauzeti samo ukoliko prihvati kriterije pune demokracije – tolerantnog i pluralističkog – društva.“)⁴⁸ Galbraith se osvrnuo i na Erdutski sporazum naglasivši kako su „ljudska prava u samom srcu Osnovnog sporazuma“, a njihov smisao očituje se u poštivanju prava na povratak svih izbjeglica i poštivanju privatne imovine; kao najvažniji aspekt istaknuo je „dostupnost svih prava svim osobama bez obzira na etnicitet“ jer „demokracija počiva na dva stupa: pluralizmu i toleranciji.“ Američki veleposlanik osvrnuo se i na problem rekoncilijacije potkrijepivši svoja zapažanja citatima Abrahama Lincolna i analogijama iz američkog građanskog rata. Zaključno, poručio je: „Cilj Erdutskog sporazuma je omogućiti povratak Hrvata i ostalih u istočnu Slavoniju, Baranju i Zapadni Srijem te istodobno osigurati srpskom narodu mogućnost ostanka. Rat u bivšoj Jugoslaviji predstavio je trijumf za one koji su promovirali omrznute ideje etničke čistoće i etničkog separatizma te supe-

⁴⁷ U.S. Ambassador Peter W. Galbraith, Croatia Should Strive For Tolerant, Pluralistic Society, Osijek, Croatia, February 26, 1997, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998.,425.-430.

⁴⁸ Isto, n. dj., 427.

riornosti jedne grupe nad drugom. Obnavljajući multietnički karakter onoga što je bio najizrazitiji multietnički dio Hrvatske ovaj sporazum teži zadati udarac etničkim čistačima. On je također trijumf pristojnosti i otvara vrata Hrvatskoj i njezinim ljudima – i Hrvatima i Srbima – da nam se pridruže u Zapadnoj zajednici naroda.⁴⁹ Kao i u ostalim prilikama Galbraith je u svojem istupu demonstrirao jasnoću i dosljednost stavova. Njegova retorika i poruke koncipirane su kao sinteza idealističkog svjetonazora i realpolitike u kojima je vješto preklapao opće poruke (demokracija, ljudska prava, rekonzilijacija...) s tumačenjima recentnih događaja u regiji i kritičkim osvrtima na aktualne prilike i odnose.

Najvažniji događaj u hrvatskom Podunavlju na proljeće 1997. godine bilo je održavanje izbora 13. travnja pod pokroviteljstvom UNTAES-a. Tom prigodom u Vukovar je pristigla posebna američka misija pod vodstvom dr. Nancy Ely-Raphael, specijalne predstavnice državne tajnice Madeleine Albright. Zadatak američke misije bio je nadzor izbora i izvještavanje američke vlade o tijeku mirne reintegracije.⁵⁰ Američka delegacija posjetila je Sarvaš, Erdut, Dalj, Vukovar (dvije izborne jedinice u Vukovaru i Borovu), Lovas, Opatovac, Ilok, Šarengrad, Bilje, Čeminac, Beli Manastir i Kneževe Vinograde. Veleposlanik Galbraith zahvalio je hrvatskoj vladi koja je odlučila dozvoliti glasovanje svim građanima srpske nacionalnosti koji su imali domovnicu bez obzira jesu li bili na biračkim popisima, a riječi zahvale uputio je i „dr. Stanimiroviću i njegovom izvršnom vijeću koji imaju velike zasluge za poticanje ljudi na glasovanje i pomoć u održavanju mirne atmosfere“.⁵¹ Iako je voditeljica američke misije Ely-Raphael zatekla „mnoštvo problema“ izrazila je optimizam s obzirom na „velik broj ljudi u regiji koji su željeli glasovati“. U izborima je sudjelovalo „više od 90% srpske populacije koja je imala dokumente o hrvatskom državljanstvu“ („unatoč propustu Hrvatske vlade da isporučiti korektne izborne liste“) te „velik broj hrvatskih izbjeglica“.⁵² Ely-Raphael svima je poručila kako je „cilj Erdutskoga sporazuma obnova multietničke regije - reintegracija teritorija na način da srpska populacija može ostati i da se hrvatske izbjeglice i ostali mogu vratiti.“⁵³ Unatoč velikim naporima koje su

⁴⁹ Isto, *n. dj.*, 429.

⁵⁰ S. Ambassador Peter W. Galbraith Head OF U.S. Observer Delegation Nancy Ely-Raphael Discussing The Croatian Municipal Elections Vukovar, Croatia April 13, 1997, *A Short History of United States-Croatia Relations, The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 431.-438.

⁵¹ U.S. Ambassador Peter W. Galbraith Head OF U.S. Observer Delegation Nancy Ely-Raphael Discussing The Croatian Municipal Elections Vukovar, Croatia April 14, 1997, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 435.

⁵² *A Short History of United States-Croatia Relations, The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., XXIII.

⁵³ U.S. Ambassador Peter W. Galbraith Head OF U.S. Observer Delegation Nancy Ely-Raphael Discussing The Croatian Municipal Elections Vukovar, Croatia April 14, 1997, *n. dj.*, 431.50 U.

ulagale sve strane i opipljivih pomaka na terenu (formiranje multietničke policije) oscilacije u procesu mirne reintegracije nametale su se i kao posljedica šireg konteksta hrvatsko-američkih odnosa.

Povremene nesuglasice između Hrvatske i SAD iz 1995. postupno su prerasle u tendenciju izrazitog pogoršavanja odnosa koje nije bilo neposredno isprovocirano događajima u samom Podunavlju. Već krajem 1996. godine dolazi do jasnih znakova krize u bilateralnim odnosima dvije zemlje. Pokušaj preuzimanja Radija 101 od strane vlasti u studenom izazvao je prosvjede oko 100.000 Zagrepčana, a američki veleposlanik je javno istupio s podrškom popularnom zagrebačkom mediju.⁵⁴ Ta zbivanja odvijala su se u vrijeme Tuđmanova odlaska na liječenje u SAD gdje mu je dijagnosticirana neizlječiva bolest; na loše vijesti iz Zagreba – ministar policije odbio je izravnu Tuđmanovu naredbu o intervenciji (zbog čega je smijenjen) - nadovezalo se objavljivanje vijesti o bolesti hrvatskoga predsjednika na CNN-u „što je duboko pogodilo Tuđmana i to nikad nije zaboravio Amerikancima.“⁵⁵ U svibnju 1997. godine došlo je do daljnje faze „zahlađenja odnosa SAD i Hrvatske“; početkom mjeseca na sastanku ministra Granića s Madeleine Albright u Washingtonu državna tajnica je odlučno „zatražila izručenje osumnjičenih Hrvata iz BiH u Haag, za koje su tvrdili da se skrivaju u Hrvatskoj, povratak srpskih izbjeglica u Hrvatsku, punu potporu Daytonskog sporazuma i veće poštivanje demokratskih sloboda, osobito medijskih.“⁵⁶ U Zagreb je 27. svibnja doputovao specijalni izaslanik predsjednika Clintona i državne tajnice Albright, Robert Gelbard, koji je bio zadužen za nadzor provedbe Daytonskog sporazuma. Na dvosatnom sastanku s predsjednikom Tuđmanom posebno je upozorio na problem povratka izbjeglica, osvrnuvši se pritom na prilike u hrvatskom Podunavlju (koje je posjetio još u siječnju 1996.) i (već naznačena) očekivanja koja SAD imaju prema hrvatskoj vladi.⁵⁷

⁵⁴ Slučaj Radija 101 američki veleposlanik je iskoristio za javni istup, oglasivši se preko samog radija; iako je izjavio kako je „odluka o dodjeli licence unutrašnja stvar Hrvatske“ Galbraith je istaknuo „kako Sjedinjene Države drže da u Hrvatskoj mora biti slobodnih i pluralistički orijentiranih medija“, odnosno da je to „stav State Departmenta i uredništva Voice of America koje odražava stanovište američke vlade.“ Događaje oko Radija 101 Galbraith je interpretirao kao „pitanje koje nadilazi pojedinačan slučaj“ te je poručio: „Ako pogledamo u budućnost mi vidimo Hrvatsku kao dio zapadnoga društva naroda, članicu Partnerstva za mir i transatlantske zajednice koju čini NATO. No očito je da je to zajednica otvorena demokratskim narodima koji imaju slobodne i nezavisne medije, demokratske vlade i jednak odnos prema građanima bez obzira na njihovu etničku pripadnost.“ O tome vidi Interview U.S. Ambassador Peter W. Galbraith On Radio 101 Following the Denial of A Broadcasting Licence To Radio 101, Zagreb, Croatia, November 20, 1996, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, 414.

⁵⁵ Mate GRANIĆ, *n. dj.*, 151.

⁵⁶ Isto, *n. dj.*, 156.-157.

⁵⁷ U.S. Ambassador Peter W. Galbraith, Special Representative Of The President And Secretary Of State For The Dayton Accords Robert Gelbard Following A Meeting With Croatian President Franjo Tuđman, Zagreb, Croatia, May 27, 1997, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, 443.-447.

Nekoliko dana nakon Gelbardova odlaska u Zagreb je doputovala i državna tajnica Albright u sklopu trodnevne turneje u regiji. Prema ministru Graniću „sastanak s Tuđmanom bio je vrlo težak, atmosfera ledena, a izjave nakon toga hladne“.⁵⁸ Na zajedničkoj tiskovnoj konferenciji Tuđman je naglasio kako se od „250.000 hrvatskih izbjeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine nitko nije vratio niti u BiH niti u hrvatsko Podunavlje dok se 14.000 Srba vratilo u zapadne dijelove Hrvatske“. Na upit novinara o incidentu koji se 15. svibnja odigrao u Hrvatskoj Kostajnici gdje je došlo do napada naseljenih bosanskohercegovačkih Hrvata na srpske povratnike,⁵⁹ hrvatski predsjednik je izjavio kako hrvatska vlast „ne odobrava takav razvoj događaja te čini sve što je u njezinoj moći da ih spriječi“. Upozorio je na širi kontekst recentnih događaja u Hrvatskoj - „odgovornost srpske zajednice koja je kriva za spaljivanje 143.000 domova, te pored toga crkava, škola – svega hrvatskoga – te se, stoga, takvi incidenti poput onoga u Kostajnici ne mogu i ne smiju sagledavati izvan onoga što se dogodilo u nedavnoj prošlosti.“⁶⁰

Albright je pak upozorila na problem zauzetih kuća hrvatskih Srba te je izrazila otvoreno neslaganje s Tuđmanom oko ocjena slobode kretanja Srba povratnika u Hrvatskoj. Također je naglasila kako SAD žele što bržu „potpunu reintegraciju istočne Slavonije“ i „ostvarivanje uvjeta za povratak hrvatskih izbjeglica“; međutim to pitanje povezala je s „dopuštanjem povratka hrvatskim Srbima u istočnu Slavoniju“ te je naglasila kako „multietnička istočna Slavonija ovisi o multietničkoj Hrvatskoj“, a „hrvatsku provedbu zaštite njezinih građana svih nacionalnosti“ je ocijenila kao „test njezine spremnosti da preuzme odgovornost na svome cjelokupnom teritoriju.“⁶¹ Američka državna tajnica nije se zadržala samo na diplomatskoj razmjeni mišljenja. Neposredno nakon zajedničke press konferencije mimo protokola otputila se u Kostajnicu gdje se ponovno dogodio „ozbiljan incident: Na jednoj srpskoj kući pisalo je ‘ZAUZETO HV’“. Kako svjedoči Granić, „kada je to ugledala, Madeleine Albright ponovno se razbjesnila“. U izjavama danim neposredno ispred spaljene kuće srpskih povratnika Albright se oštrim riječima obratila nazočnom ministru Juri Radiću, koji je bio u njezinoj pratnji: naglasila je kako je u „mnogo navrata bila u ovome području“ te je „glasno govorila protiv zločina počinjenih protiv Hrvata“, kao što „sada podjednako glasno govori protiv zločina počinjenih protiv Srba.“⁶²

58 Mate GRANIĆ, *n. dj.*, 156.-157.

59 O tome vidi U. S. Ambassador Peter W. Galbraith On U. S. Policy On Croatia Zagreb, Croatia May 20, 1997, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 439.

60 U.S. Secretary of State Madeleine Albright, Croatian President Franjo Tuđman, Presidential Palace, Zagreb, Croatia, May 31, *n. dj.*, 997., 449., 451.

61 Isto, *n. dj.*, 448, 451.

62 U.S. Secretary of State Madeleine Albright, Minister For Reconstruction And Development Jure Radić, At The Site Of A Burned-Out House, Prevršac, Croatia, May 31, *n. dj.*, 1997., 454.

Hrvatski ministar vanjskih poslova Granić opisao je epizodu tadašnjeg susreta s američkom državnom tajnicom u Zagrebu „kao najneugodniji sastanak u životu.“⁶³ Na jesen iste godine hrvatsko-američki odnosi dosegli su „najnižu točku“; u pismu upućenom „na četrdeset adresa u Vijeću Europe“ SAD su zahtijevale od „ministara vanjskih poslova da suspendiraju hrvatsko članstvo u Vijeću Europe sve dok Hrvatska ne bude poštivala ljudska prava.“⁶⁴

Tri tjedna nakon posjeta državne tajnice SAD su otpočele s pritiskom na Hrvatsku blokirajući već dogovorene kredite.⁶⁵ Bio je to vrhunac zaoštavanja u odnosima dviju država koje su prije nekoliko godina postale savezničkim dvojcem ključnim za razrješenje balkanske krize. Suočen ne samo s američkim pritiskom već i sve izraženijom izolacijom međunarodne zajednice hrvatski predsjednik je popustio. Na sastanku u srpnju 1997. godine s američkim veleposlanikom pri Ujedinjenim narodima Billom Richardsonom Tuđman se „javno obvezao dozvoliti povratak hrvatskim Srbima, uključujući izbjeglice u Bosni i Hercegovini i SR Jugoslaviji, koji se žele vratiti.“⁶⁶ U rujnu 1997. godine Ustavni sud Hrvatske izmijenio je ključne odredbe Zakona o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom iz 1995. godine;⁶⁷ drugi zahtjev SAD o suradnji s Međunarodnim sudom za zločine u bivšoj Jugoslaviji u Haagu ispunjen je 6. listopada „dobrovoljnom predajom deset optuženih bosanskohercegovačkih Hrvata, uključujući i njihovog čelnika Darija Kordića.“⁶⁸

Unatoč problema u odnosima Hrvatske i SAD i otvorenih pitanja s kojima se kontinuirano suočavao UNTAES mirna reintegracija je napredovala. Do 15. siječnja 1998. godine - kada je isticao mandat UNTAES-a hrvatska Vlada je ispunila svoj dio preuzetih obveza. Konstituirana je „regionalna policija u kojoj su gotovo polovinu sastava činili etnički Srbi, isto je provedeno u pravosudnim tijelima, a školske knjige su tiskane na ćirilicom i latiničnom

⁶³ Mate GRANIĆ, *n. dj.*, 158.

⁶⁴ Isto, *n. dj.*, 159.

⁶⁵ A Short History of United States-Croatia Relations, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., XXIII.

⁶⁶ Statement, U.S. Ambassador To The United Nations Bill Richardson After His Meeting With President Franjo Tuđman, Croatia Will Accept Return Of All Croatian Serbs, Brioni, Croatia, July 19, 1997, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 457.

⁶⁷ Riječ je o odluci Ustavnog osuda RH od 25. rujna 1997. godine. Do ocjene ustavnosti Zakona o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom (*Narodne novine*, br. 74/95 i 7/96) formalno je došlo povodom zahtjeva Pučkog pravobranitelja Republike Hrvatske te na prijedlog Srpskog demokratskog foruma, Veselina Pejnovića, zastupnika Zastupničkog doma Sabora, Građanskog odbora za ljudska prava i Građanskog odbora „Povratak kući“. Vidi *Narodne novine* br. 100, 26. 9. 1997.

⁶⁸ A Short History of United States-Croatia Relations, *n. dj.*, XXIII.

pismu.⁶⁹ Međutim, očekivanja oko restauracije multietničke zajednice nisu u cijelosti ispunila očekivanja. Tomu su zasigurno pridonijeli loši socijalni uvjeti; stopa nazaposlenosti dosegla je 80%, područje je zahtijevalo obnovu, a pristizali su tek mali dijelovi pomoći iz inozemstva, koja je primarno bila usmjerena na BiH.⁷⁰ Prema podacima Vladina ureda za izbjeglice i prognanike od oko 80.000 Hrvata (prema OSCE-u 82.000, op.a.) koji su bili protjerani iz Podunavlja vratilo ih se tek oko 15.000 do svibnja 1998. godine; isti izvor navodi kako se u istom razdoblju „37.000 hrvatskih Srba vratilo u različite dijelove Hrvatske, bilo iz istočne Slavonije (hrvatskog Podunavlja, op.a.) gdje su živjeli kao izbjeglice u dijelove Hrvatske gdje su ranije živjeli, zatim iz SRJ ili pak trećih zemalja.“⁷¹ Podaci pak OSCE-a iz svibnja 1998. godine navode kako je u „regiji ostalo oko 11.000 Srba“; dok je prema sporazumu o povratku u različite dijelove Hrvatske iz travnja 1997. godine za povratak apliciralo oko 20.000 ljudi, nakon revalidacije početkom 1998. godine, utvrđeno je kako je samo 2.500 građana srpske nacionalnosti iskoristilo tu mogućnost te da „nije jasno kuda je otišao ostatak od 6.500 ljudi.“⁷² Unatoč velikim naporima priroda sukoba održala je trend etničke homogenizacije, ne samo u hrvatskom Podunavlju već i na svim područjima koja su bila suočena s prisilnim migracijama.⁷³ U odnosu na prijeratnih 12,6% žitelja srpske nacionalnosti do 2001. godine broj Srba reducirao se na 4,5% udjela u ukupnom stanovništvu republike Hrvatske.⁷⁴

Nekoliko tjedana prije odlaska na novu dužnost američki veleposlanik Galbraith otputovao je ponovno u hrvatsko Podunavlje. U jednom od svojih posljednjih javnih istupa u Hrvatskoj, na dvogodišnjicu potpisivanja sporazuma o mirnoj reintegraciji 12. studenog 1997. godine (mjesec dana uoči isteka mandata Prijelazne uprave), Galbraith održao je govor upravo u Žutoj kući u Erdutu.⁷⁵ Naglasio je kako „proces reintegracije ne završava madatom UNTAES-a“; „dok

⁶⁹ Robert BIDELEUX and Ian JEFFRIES, *The Balkans a Post-Communist History*, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York, 2007., 211.

⁷⁰ Isto, n. dj., 211.

⁷¹ Vladin ured za izbjeglice i prognanike RH, Prema Ivan ŠIMONOVIĆ i Ivan NIMAC, UNTAES: A Case Study, *Croatian International Relations Review Vol. V. No. 14*, Institute for International Relations, January/March 1999, 8.-9.

⁷² Report of the OSCE Mission to the Republic of Croatia on Croatia's progress in meeting international commitments since January 1998 20 May 1998, art. 11, *OSCE Mission to Croatia status report, January - May 1998*, 3. <http://www.osce.org/search/?a=1&displayMode=3&limit=10&searchTerm=Croatia&lsi=1&q=Croatia&GO=GO&res=html&pos=50>

⁷³ Širu analizu problema prisilnih migracija iz perspektive komparativne studije različitih „politika povratka“ vidi u Brad K. BLIETZ, „New beginnings? Refugee returns and post-conflicts integration in the former Yugoslavia“, *War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*, (Edited by Brad K. Blitz), Cambridge University Press, 2006, 239-266.

⁷⁴ Katarina ŠUBAŠIĆ, Croatia's new mat, *World Press Rivew* Vol. 49, No.8, 2002.

⁷⁵ U. S. Ambassador Peter W. Galbraith, The Erdut Agreement Two Years Later, The Yellow House Erdut, Croatia, Novemeber 12, 1997, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 468.

pojedine odredbe Erdutskog sporazuma prestaju važiti, one najznačajnije ostaju trajnom obvezom. To uključuje obvezu Hrvatske da štiti ljudska prava svih žitelja regije, da sprječava diskriminaciju zasnovanu na etnicitetu te da omogući građanima slobodan izbor mjesta boravka.”⁷⁶ Najavivši odlazak na novu dužnost, Galbraith se posebno osvrnuo na problem pomirenja i važnost pravednog mira kao pretpostavke trajnog mira: “Rekoncilijacija nužno znači pošteno suočavanje s prošlosti, uključujući njezina najbolnija poglavlja: razaranja Vukovara, ubojstva na Ovčari, evakuaciju Iloka, etničko čišćenje u Baranji i Slavoniji, paljenje Krajine. Oni koji su počinili ozbiljne zločine moraju odgovarati kao pojedinci za svoja djela. Ipak, niti jedna osoba ne može biti optužena samo zbog pripadnosti etničkoj ili vjerskoj grupi koja je počinila zločine. Kolektivna odgovornost je totalitaran koncept koji demokracije kategorički odbacuju. Rekoncilijacija također znači krenuti naprijed. Jacques Klein rado govori kako ne možemo promijeniti prošlost, ali možemo oblikovati budućnost. Hrvati, Srbi, Mađari, Slovaci i drugi koji žive u regiji su građani zajedničke države i ta država je Hrvatska.”⁷⁷

Hrvatsko Podunavlje nakon završetka misije UNTAES-a i razvoj hrvatsko-američkih odnosa

Kao što je naznačio i američki veleposlanik Galbraith završetkom mandata UNTAES-a proces reintegracije i formalno nije bio okončan u cijelosti. Prema članku 11. Erdutskog sporazuma područje je i nadalje ostalo pod nadzorom OSCE-a. Od 250 promatrača OSCE-a koliko je upućeno u Hrvatsku 100 je nadzor obavljalo u hrvatskom Podunavlju.⁷⁸ Zanimljivo je kako uoči okončanja mandata Prijelazne uprave u siječnju 1998. godine inozemni tisak bilježi “hrvatski zahtjev” prema kome je zatraženo da “na području istočne Slavonije ostane 180 pripadnika policije UN-a, kako bi se ublažile inozemne sumnje da će lokalna vlast zanemarivati tamošnju srpsku zajednicu.”⁷⁹ Kao geopolitički osjetljivo područje i važna sastavnica mirovne arhitekture regije hrvatsko Podunavlje i nadalje ostaje jednom od važnih tema hrvatsko-američkih odnosa. Na zasjedanju Opće skupštine UN-a u New Yorku početkom 1998. godine predsjednik Clinton je mimo diplomatske prakse izdvojio desetak minuta za razgovor s hrvatskim ministrom vanjskih poslova Matom Granićem, koji je, prema vlastitoj ocjeni, slovio kao “američki čovjek”.⁸⁰ Američki predsjednik podsjetio je kako je “uspješan završetak misije UNTAES-a iznimno važan i za

⁷⁶ Isto, *n. dj.*, 468.

⁷⁷ Isto, *n. dj.*, 468.

⁷⁸ Robert BIDELEUX and Ian JEFFRIES, *The Balkans a Post-Communist History*, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York, 2007., 211.

⁷⁹ *The Economist*, 10 January 1998.

⁸⁰ Prema Mati Graniću pojedinci iz predsjednikova okruženja podgrijavali su uvjerenje kod Tudmana kako on želi “biti predsjednik” i da je “previše blizak Amerikancima”; kako takva zapazanja nisu bila samo plod politikanskih intriga potvrđuje sam Granić pozivajući se

Hrvatsku, i za međunarodnu zajednicu“ te da će SAD u slučaju uspješnog nastavka mirne reintegracije „poduprijeti procese euroatlantskih integracija Hrvatske.⁸¹

Međutim problemi mirne reintegracije koji su se odražavali na odnose Hrvatske i SAD odnosno međunarodne zajednice, nastavili su se i u narednom razdoblju. Kako navodi Granić “u ožujku, travnju i svibnju 1998. godine glavna politička tema bila je povratak izbjeglica. To je za EU i SAD, uz suradnju s Haškim sudom, bila glavna politička tema i to su od Hrvatske beskompromisno tražili”, a “svako otezanje s rješavanjem toga problema bilo je štetno za Hrvatsku iz moralnih, pravnih i međunarodnih razloga”.⁸²

Povodom dolaska državne tajnice Madeleine Albright u Hrvatsku (u sklopu njezine europske turneje 1998. godine) oglašila se američka organizacija za zaštitu ljudskih prava Human Rights Watch.⁸³ Ta organizacija bila je jedna od prvih koja se aktivno uključila u probleme raspada Jugoslavije; na jesen 1990. godine Human Rights Watch - suprotno pozicijama službene Amerike - dovodi u pitanje opstojnost jugoslavenske države svrstavši se na stranu prodemokratski orijentirane Slovenije i Hrvatske nasuprot agresivnom “nacional-komunističkom” integralizmu Miloševića i JNA.⁸⁴ Početkom 1993. godine u Zagrebu je boravio direktor te organizacije Aryen Nier. U intervjuu za tjednik *Danas* izjavio je kako se Hrvatska “ne smatra velikim kršiteljem ljudskih prava” te da Human Rights Watch pozdravlja “spremnost hrvatskih vlasti što nam pomažu”.⁸⁵ Nier se osvrnuo i na hrvatski udio u kršenju ljud-

na napis *The New York Timesa* koji nakon obznanjivanja Tuđmanove bolesti krajem studenog 1997. hrvatskog ministra vanjskih poslova apostrofira “jedinom nadom Hrvatske”. Mate GRANIĆ, *n. dj.*, 144., 152., 172.

⁸¹ Isto, *n. dj.*, 157.

⁸² Isto, *n. dj.*, 165.

⁸³ Dopis državnoj tajnici SAD Madeleine Albright od strane Human Rights Watch, 28. kolovoza 1998. godine. Vidi *Human Rights Watch Offers Agenda for Albright in Croatia, Bosnia and Russia-U.S. Foreign Policy and Human Rights*, 1.-8., http://hrw.org/english/docs/1998/087287croati1272_txt.htm Pristup internetu 29. 3. 2007.

⁸⁴ Jeri LABER and Kenneth ANDERSON, Why Keep Yugoslavia One Country, *The New York Times*, 10. 10. 1990. U tom članku, koga potpisuju tadašnji čelnici Human Rihts Watcha, navode se stajališta dijametralno suprotna službenim pozicijama SAD: “Vlada SAD-a ne može zaustaviti proces (osamostaljivanja republika, op.a.) čak ukoliko bi on vodio rasplamsavanju starih rasprava o granicama između jugoslavenskih nacionalnih država (Yugoslavia’s nation-states) i njihovih većih susjeda. Ipak, mi (SAD, op.a.) nastavljam o ekonomskom podrškom saveznoj vladi u Beogradu koja je očigledno preslaba da progovori i djeluje protiv onih koji krše ljudska prava. Zašto ne priznati Vladinu nesposobnost i ponuditi pomoć onim republikama koje će zaštititi prava svih svojih građana? Mi im možemo pomoći u mirnoj demokratskoj evoluciji. Ne postoji moralni zakon koji bi nas obvezivao na poštivanje nacionalnog jedinstva Jugoslavije. Ali postoje zakoni, i moralno i statutarano, koji nas obvezuju na suprotstavljanje pomaganju vlade koja tlači svoj narod.”

⁸⁵ Đurđica KLANCIR, Intervju: Aryen Nier - Hrvatska se neće osvećivati, *Danas*, 26. 2. 1993.

skih prava - "pismo predsjedniku Tuđmanu s upozorenjima na slučajeve kršenja ljudskih prava" (navodi se "slučaj Karlovac", "Marin selo i Gospić..."). Međutim, u *Danasovu* prilogu naglasak je stavljen na prozivanje Srbije i odnos američke nevladine organizacije prema službenoj američkoj politici: Human Rights Watch predstavljena je kao "organizacija za nadzor ljudskih prava" koja je postala "poznata hrvatskoj javnosti" kada je "uputila Miloševiću i Adžiću pismo od 23 stranice, prepuno šokantnih navoda o strašnim ratnim zločinima". Naglašeno je i Nierovo žaljenje zbog toga što su "SAD pozdravile (...) mirovne pregovore" koje su "Srbi iskoristili (...) da bi dovršili etničko čišćenje u velikom dijelu prostora koji su zaposjeli" jer su tako "poubijali enorman broj ljudi".⁸⁶

U dopisu pak državnoj tajnici Albright 1998. godine Hrvatska je uz Bosnu i Rusiju istaknuta kao država "za koju postoji ozbiljna zabrinutost o stanju ljudskih prava"; kao osnovni razlog navodi se "stalno prisutna diskriminacija Srba" koja se, prema dokumentaciji prikupljenoj na terenu od strane "recentne misije u Hrvatskoj", posebice očituje u "pravnim i administrativnim poteškoćama koje ih ostavljaju bez dokumenata, mirovina i smještaja koji im pripada".⁸⁷ U širem kontekstu statusa Srba u Hrvatskoj posebno se izdvaja kraći izvještaj koji se odnosi na reintegraciju hrvatskog Podunavlja: "U smislu zaštite (Srba, op.a.) reintegracija istočne Slavonije može se sagledati samo kao katastrofa. Takozvana 'meka deložacija' raseljenih hrvatskih Srba iz njihovih sadašnjih prebivališta u istočnoj Slavoniji od strane Hrvata povratnika - kroz zastrašivanje, pravnu i administrativnu diskriminaciju, prijetnje i povremeno nasilje - reduciralo je broj raseljenih Srba u istočnoj Slavoniji od 60.000-70.000 1991. godine do otprilike 5.000 danas. Većina je otišla u Jugoslaviju, Bosnu i treće zemlje, radije nego da se vrate u svoje negdašnje domove drugdje u Hrvatskoj, djelomice stoga što se zakon o zbrinjavanju (housing law, op.a.) neujednačeno primjenjuje te ih onemogućuje u postavljanju zahtjeva za povratkom prijeratnih domova koje sada zauzimaju Hrvati. U srpskim selima i na kućama Srba starosjedioca česta je oznaka "na prodaju" s obzirom da pokušavaju otići sa svojim obiteljima u Jugoslaviju."⁸⁸

Dakako, ovakvi izvještaji koji su odražavali stavove međunarodne političke javnosti nisu ostali bez posljedica za međunarodni položaj Hrvatske. Razdoblje 1998.-1999. (do smrti predsjednika Tuđmana 8. prosinca 1999.) hrvatsko-američke odnose obilježavaju značajne oscilacije, u kojima nije manj-

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ *Human Rights Watch Offers Agenda for Albright in Croatia...*, n., dj., 1.-2.

⁸⁸ Isto. U nastavku dokumenta koji se bavi stanjem ljudskih prava u Hrvatskoj opisuju se poteškoće Srba povratnika iz BiH i SR Jugoslavije. Po prilici četverostruko opširniji izvještaj opisuje prilike u Bosni i Hercegovini, pri čemu je najviše pažnje posvećeno Republici srpskoj i držanju vlade premijera Dodika. U sklopu ruske vanjske politike u dokumentu je apostrofirana i SR Jugoslavija. Vidi Isto, n. dj., 2.-5., 7.-8.

kalo čak i veoma ozbiljnih incidenata.⁸⁹ Usprkos tomu Hrvatska je postupno učvršćivala svoj međunarodni položaj (posjet Svetog Oca Ivana Pavla II. Hrvatskoj u listopadu 1998., uspostava diplomatskih odnosa Hrvatske i Izraela i sl.). Ipak posljedice trzavica u odnosima Hrvatske i SAD te međunarodne zajednice koje su bile u vezi s nedosljednim držanjem hrvatskih vlasti u pogledu stanja ljudskih prava očitovale su se u značajnom zaostajanju u ostvarivanju strateških ciljeva približavanja euroatlantskim integracijama. Prema jednoj bilanci devedesetih godina 20. stoljeća (uz uzimanje u obzir ratne okolnosti i nestabilnost regije u cjelini) Hrvatska je u manje od deset godina od jedne od najizglednijih postkomunističkih država za priključenje Europi došla na samo začelje reda (zajedno s jugoistočnim susjedima poput Bugarske, Rumunjske i Turske)“; to se dogodilo unatoč „činjenici da je od svih šest republika koje su činile jugoslavensku federaciju, Hrvatska, zajedno sa Slovenijom, bila daleko više integrirana u europske sustave (...) zahvaljujući habsburškoj baštini, geopolitičkom položaju, snažnoj izveznoj proizvodnji i turističkoj industriji“ te da Hrvatska još uvijek ima viši BDP i veći prosječan mjesečni prihod nego li Mađarska, Češka Republika ili Poljska, država za kojima Hrvatska mnogo kasni u svome poduhvatu priključivanja europskim političkim i ekonomskim institucijama.“⁹⁰

Do radikalnih promjena u držanju SAD i međunarodne zajednice prema Hrvatskoj doći će tek početkom 2000. godine. O karakteru hrvatsko-američkih odnosa 1996.-1998.-2000. godine retrospektivno je posvjedočio novi američki veleposlanik u Hrvatskoj William Montgomery (na tu dužnost promoviran krajem listopada 1997. godine, uoči okončanja mandata UNTAES-a u hrvatskom Podunavlju). Na diplomatskom forumu “Diplomacija i vanjska politika: Hrvatska u novim političkim okolnostima” - koji se održavao tijekom proljeća 2000. godine, Montgomery je izjavio kako je “iznimno zadovoljan što je razdoblje naših šizofrenih odnosa okončano” te da “18. veljače nije samo naznačio početak nove ere u Hrvatskoj već je i za sva vremena uništio fundamentalne

⁸⁹ Povratak bošnjačkih izbjeglica u Martin Brod, sporno područje između Hrvatske i BiH umalo je izazvalo incident sukoba HV i SFOR-a. Prema Mati Graniću Tuđman je dao “nalog da hrvatske trupe oružjem spriječe bilo kakav pokušaj međunarodnih snaga” koje su prema svojoj procjeni odlučile “omogućiti povratak nekoliko bošnjačkih obitelji u Martin Brod” što je Tuđmana “strahovito razbjesnulo i dao je nalog da hrvatske trupe oružjem spriječe bilo kakav pokušaj međunarodnih snaga.” Na međunarodnoj konferenciji o implementaciji Daytonskog sporazuma Granić je izgledio spor sa zamjenikom američke državne tajnice Strobeom Talbotom. Vidi Mate GRANIĆ, *n. dj.*, 174.-175.; Događaj je imao nastavak u Tuđmanovoj izjavi na otvorenju ratne škole “Ban Josip Jelačić”: “Da je SFOR upao svojim oklopnim kolima u Martin Brod, bio sam spreman tamo poslati ne samo policiju nego bi otpor pružila i vojska.” Marinko ČULIĆ, Tuđman bi i oružjem protiv SFOR-a, 15. 12. 1998. <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199812/81215-002-pubs-zag.htm> Pristup internetu 13. 12. 2007. U prilogu se navodi i reakcija Clintonova veleposlanika za provedbu Daytonskog sporazuma, Roberta Gelbarda koji je izjavio “da je Martin Brod za BiH što je Prevlaka za Hrvatsku.” Vidi, isto. O problemu Martin Broda u kontekstu hrvatsko-američkih odnosa vidi i prilog Linde Milise i Ivice Puljića, Je li pronađeno rješenje za Martin Brod?, *Voice of America*, 24. 12. 1998.

postavke prošle vlade: da je svijet nepokolebljivo suprotstavljen suverenoj i nezavisnoj Hrvatskoj. Prisutnost 12 državnih poglavara, državne tajnice Albright i ukupno preko 65 visokih delegacija koji su s radošću i optimizmom prihvatili novog predsjednika i vladu Hrvatske bila je nedvosmislen pokazatelj da su naši problemi bili povezani s oponiranjem politici bivše vlade i da nisu bili usmjereni protiv Hrvatske kao takve.”⁹¹

Novi impuls hrvatskim aspiracijama pridruživanja euroatlantskim integracijama i ulasku u NATO (što se, općenito, ističe kao prioritetni cilj „država zapadnog Balkana“) povezuju se s prijelomnim događajima u regiji: „smrću hrvatskog lidera Franje Tuđmana i micanjem srpskog predsjednika Slobodana Miloševića s vlasti“, što je ocijenjeno kao promjena koja je stvorila „nadu i neku vrstu stabilnosti u regiji“;⁹² u tom kontekstu odlazak Franje Tuđmana s hrvatske političke scene značio je „nestanak krutog nacionalizma“ i urušavanje protudemokratske barijere koja je priječila otvaranje „šanse za stabiliziranje prilika u zemlji.“⁹³ Političke promjene 3. siječnja 2000. godine popraćene su viješću o „dugačkom redu visokih zapadnih diplomatskih dužnosnika koji su posjetili Hrvatsku“ (ožujak 2000. godine) pri čemu je izdvojena izjava sekretara NATO-a lorda Georga Robertsona kako su „demokratske promjene u Hrvatskoj najbolje što se do sada dogodilo u 21. stoljeću.“⁹⁴ Na taj način otvoreno je novo poglavlje pozicioniranja Hrvatske u

⁹⁰ Nicole Lindsdrom & Maple Razsa, “Reimagining the Balkans”, Syracuse University, www.ksg.harvard.edu/kokkalis/GSW1/GSW1/03%20Lindstrom%20Razsa.pdf. Dakako, pitanje uloge usporavanja Hrvatske u prevladavanju tranzicijskih problema zbog činitelja poput ljudskih prava mora se razmatrati u sklopu šire analize povijesnog konteksta, uz uvažavanje niza drugih činitelja koji su utjecali na taj proces.

⁹¹ William MONTGOMERY, “Ambassador of the USA to the Republic of Croatia, IMO Diplomatic Forum Diplomacy and Foreign policy: Croatia in a new Political Environment February – June 2000”, *Croatian International Relations Review- Dossier IMO Diplomatic Forum*, Vol. VI, No. 18/19-2000., 3. U svom govoru Montgomery je u ime američkog predsjednika Clintona uputio poziv novim predsjednicima države Mesiću i vlade Račanu za “radni posjet” Washingtonu.

⁹² Dr Amadeo WATKINS, “Pfp Integration: Croatia, Serbia & Montenegro-Balkan Series”, *Conflict Studios Research centre*, April 2004; vidi [www.da.mod.uk/colleges/csrc/document-listings/balkan/06\(20\)SB.pdf](http://www.da.mod.uk/colleges/csrc/document-listings/balkan/06(20)SB.pdf)

⁹³ Radovan VUKADINOVIĆ, “Nestabilna sigurnost jugoistoka Europe”, *Međunarodne studije* 1, Vol. I., Hrvatska udruga za međunarodne studije, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2001., 10. U sklopu analize individualnog pristupa pitanjima integracija država s područja bivše Jugoslavije Vukadinović upozorava na kontinuitet komunikacijskih problema poput reakcija dijela hrvatske javnosti na izjavu generalnog sekretara lorda Robertsona o potrebi „ujedinjavanja jugoistoka Europe“ (što je pokazalo „sav odium prema bilo kakvim povezivanjima balkanskog tipa“, *Vjesnik*, 1. 6. 2001.) Dakako, kao što su mnogi u Hrvatskoj (opravdano ili ne) u pitanjima „ujedinjavanja“ novih država na uspostavi regionalne suradnje (kao elementa međunarodne stabilnosti) vidjeli obnovu neke nove Jugoslavije, na sličan način su pojedine strukture u Hrvatskoj gledale na nastojanja međunarodne zajednice oko obnove multietničkog društva u hrvatskom Podunavlju.

⁹⁴ “News Round-up Croatia”, *Central European Review*, Vol 2, No 11, 20. 3. 2000.; <http://www.ce-review.org/00/11/croatianews11.html> Pristup internetu 13. 12. 2007.

međunarodnoj zajednici. U tom kontekstu mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja može se promatrati kao sastavnica procesa stabilizacije regije i učvršćivanja međunarodnog položaja Hrvatske.

Deset godina nakon uspješne provedbe mirne reintegracije (koja službeno završava 15. siječnja 1998. godine) aktualne američke analize nacionalnih interesa u „balkanskim državama“ ističu ciljeve „uspostave demokracije i vladavine prava“ kao najvažnije sastavnice „stvaranja samoodržive stabilizacije“ regije u cjelini.⁹⁵ Općenitost formulacija naznačenih ciljeva (podrška univerzalnih načela) ukazuje na tendenciju smanjivanja uloge Sjedinjenih Američki Država u regiji (iako NATO ostaje glavnom polugom održavanja mira koje će se supstituirati aktivnijim sudjelovanjem Europske unije i Ujedinjenih naroda). Kao osnovni regionalni interes SAD su istaknule „ispunjavanje mogućih sigurnosnih pukotina“ na Balkanu, odnosno „rat protiv terorizma“, što nakon 11. rujna 2001. godine postaje „glavnim vanjskopolitičkim prioritetom SAD te slijedno ima i najznačajniji upliv na američku politiku na Balkanu.“⁹⁶ Središnje točke američke analize potencijalnih žarišta destabilizacije odnose se na problematičnu situaciju na Kosovu i u Srbiji te na prilike u Republici Srpskoj u Bosni i Hercegovini. Kao jedina zemlja regije koja se ne spominje u problematičnom kontekstu mogućeg izvora destabilizacije, odnosno država koja se jedina izdvaja kao realan kandidat približavanja Europskoj uniji i NATO-u, navodi se Hrvatska.⁹⁷

Zaključak

Iako je prisutnost SAD-a na području bivše Jugoslavije i šire regije prolazila kroz značajne metamorfoze - u rasponu od posvemašnjeg odmicanja od „balkanskih“ problema 1991. godine do vojne intervencije u SR Jugoslaviji 1999. godine – unatoč mnogih kontroverzi jasno je iskazala tendenciju izlaska iz „krize“ američkih posthladnoratovskih nedorečenosti. Značajnu ulogu u tom procesu imala je američka diplomatska inicijativa - preuzimanje međunarodnog vodstva u obuzdavanju (post)jugoslavenskih ratova 1994.-1995. godine, što je rezultiralo s tri relativno uspješna mirovna sporazuma koja su zaustavila ratove u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini: Washingtonskim (1994.), Erdutskim (1995.) i Daytonskim (1995.). Za Hrvatsku, za koju je nakon međunarodnog

⁹⁵ Referenca je preuzeta iz dokumenta kojim specijalizirane stručne službe informiraju članove i tijela američkog Kongresa (Congressional Research Service, Steven Woehrel-Specialist in European Affairs, Foreign Affairs, Defense and Trade Division). Steven WOEHRREL, *Future of the Balkans and U.S. Policy Concerns*, *CRS Report for the Congress RL32136*, January 10, 2008., 3.-4.

⁹⁶ Rade MAROEVIC and Daniel WILLIAMS, *Terorist Cells Find Foothold in the Balkans*, *Washington Post*, December 1., 2005.

⁹⁷ Prema „raspravi američkih i europskih balkanskih stručnjaka“, vidi Steven WOEHRREL, *n. dj.*, 7., 10.

priznanja u siječnju 1992. godine ostvarivanje punog suvereniteta i teritorijalne cjelovitosti bilo najvažnije pitanje, Erdutski mirovni sporazum imao je posebno značenje. Za SAD Erdutski koncept mirne reintegracije predstavljao je jedini politički projekt koji je barem donekle osvario ravnotežu između suvereniteta jedne nacionalne vlasti i izgradnje ideala demokratizacije i civilnog društva (nation building) koji su zagovarali Amerikanci; desetak godina nakon Erduta, njegov glavni tvorac, prvi američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith, ocijenio ga je jedinim sporazumom koji je barem donekle poništio posljedice rata koji je imao obilježje etničkog sukoba: „Od tri sporazuma u kojima su posredovale Sjedinjene Američke Države u okončavanju ratova u bivšoj Jugoslaviji, Erdutski sporazum ističe se relativnim uspjehom u rekonstrukciji multietničkog društva u jednoj ratnoj regiji.“⁹⁸

Relativan uspjeh Erduta⁹⁹ kao alternative Daytonu (koji je prešutno prihvatio unutrašnji geopolitički preustroj BiH na temeljima etničkog čišćenja) bio je značajan iskorak u odnosu na dotadašnju diplomatsku praksu međunarodne zajednice u bivšoj Jugoslaviji, što je u konačnici otvorilo prostor za akciju koja je u javnosti prozvana Clintonovom doktrinom; u novoj fazi jugoslavenske drame na Kosovu 1999. godine SAD i njezini NATO saveznici suočeni s novom epizodom genocida na Balkanu odlučili su se za vojnu intervenciju.¹⁰⁰ Iako je i ta američka vojna operacija izazvala mnogo opreče-

⁹⁸ Peter GALBRAITH, “Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut”, *War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*, (Edited by Brad K. Blitz), Cambridge University Press, 2006., 124.

⁹⁹ U zaključnom osvrtu na širi povijesni kontekst mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja Galbraith navodi kako je “Erdutski sporazum bio prvi korak odmaka od ideologije utemeljene na etničkoj homogenizaciji”. O važnosti razumijevanja toga problema u Hrvatskoj te istovjetnosti stavova diplomata iz drugih država koji su surađivali s njime, Galbraith bilježi zapažanja svoga ruskog kolege veleposlanika Leonida Kerestadžijanca (bliskog suradnika u izradi i promoviranju Plana Z-4) koji je primijetio kako “odnos prema Srbima u Hrvatskoj nije samo problem prava etničkih manjina već i pitanje karaktera Hrvatske kao takve.” U Galbraithovoj projekciji to pitanje izrazilo je povijesnu dilemu u kojoj se otkriva i njegov kritičizam hrvatske politike – kako je sam formulirao: “Hoće li se Hrvatska pridružiti matici europskih demokracija prihvaćajući kulturu tolerancije ili će ostati na njihovim marginama zatrovana rasističkim nacionalizmom koji isključuje druge etničke grupe?” Peter GALBRAITH, “Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut”, *War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*, (Edited by Brad K. Blitz), Cambridge University Press, 2006, 131. Ovaj jetki komentar prvoga američkog veleposlanika u Hrvatskoj svakako bi pobudio diskusije o “kontroverznom” odnosu SAD prema Hrvatskoj. Međutim, on vjerodostojno odražava ne samo osobne Galbraithove poglede već i principijelna stanovišta ključnih ljudi američke administracije (poput državne tajnice Madeleine Albright), odnosno Sjedinjenih Američkih Država prema Hrvatskoj i regiji u cjelini. U širem povijesnom kontekstu, to stanovište izriče jedan iznimno važan - i često zanemaran - problem relevantan za pozicioniranje Hrvatske u međunarodnoj zajednici koji zaslužuje posebnu studiju: pitanje inozemne recepcije Hrvatske tijekom devedesetih godina 20. stoljeća u razdobljima Domovinskog rata i poslijeratne konsolidacije.

¹⁰⁰ Clintonovom doktrinom nazvano je uravnotežavanje odnosa američkih nacionalnih interesa (npr. nafta u Perzijskom zaljevu) i principa obrane ljudskih prava (na području bivše Jugoslavije) u ciljevima američke vanjske politike. Proglašavajući američku pobjedu na

nih komentara, ona je svakako bila manje motivirana američkim “nacionalnim interesima”, a u većoj mjeri načelnom porukom da se neće tolerirati repriza novih “Vukovara” i “Srebrenica”. Takav američki zaokret zacijelo ne bi bio moguć bez Daytonu i Erduta.¹⁰¹

Današnja relativna marginalizacija interesa SAD za Hrvatsku - u sklopu aktualnih sučeljavanja jedine preostale svjetske sile s problemima globalne međunarodne politike – predstavlja jasan znak konsolidacije i stabilizacije međunarodnog položaja Hrvatske te, usprkos geopolitičkoj terminologiji, važan pokazatelj „odmaka“ Hrvatske od „Balkana“. U tom procesu „pozitivne marginalizacije“ hrvatsko-američkih odnosa posebno značenje imalo je mirnodopsko razdoblje nakon Daytonu 1995. godine.

Popis izvora i literature

Izvori:

Congressional Record March 23, 1999.

http://frwebgate.access.gpo.gov/cgiin/getpage.cgi?position=all&page=5254&dbname=1999_bound_record

CRS Report for the Congress RL32136, January 10, 2008

Human Rights Watch Offers Agenda for Albright in Croatia, Bosnia and Russia-U.S. Foreign Policy and Human Rights, 1.-8., http://hrw.org/english/docs/1998/087287croati1272_txt.htm

Organization for Security and Cooperation in Europe, Permanent Council, 65th Plenary Meeting, PC Journal No. 65, Agenda item 1, Decision No. 112, 18 April 1996, Croatia

Kosovu američki predsjednik Clinton zaključio je seriju jugoslavenskih ratova riječima koje su ocijenjene značajnim zaokretom u vanjskoj politici SAD-a, te promovirane u novu Clintonovu doktrinu: “Možemo reći narodima svijeta, živjeli oni u Africi ili srednjoj Europi, ili bilo gdje drugdje, da ako netko pokuša masovna ubojstva nevinih civila zbog njihove rase, etničkog podrijetla ili vjere, i ukoliko je unutar naših mogućnosti da to zaustavimo, mi ćemo to zaustaviti.” Vidi Ivo H. DAALDER, “And now Clinton Doctrine?”, <http://www.brook.edu/dybdocroot/views/op-ed/daalader/19990710.htm>, pristup internetu 17. 03. 2003.

¹⁰¹ Usprkos predizbornim najavama politike odlučnih koraka prema Balkanu nakon Clintonova dolaska na vlast početkom 1993. godine američka politika u regiji prelazila je „iz krajnosti u krajnost“; sve do trenutka dok se 1995. godine zahvaljujući interesnom savezništvu Hrvatske i SAD – svojevrsne preteče partnerstva za mir – kombinacijom hrvatske vojne sile (pojačane Armijom BiH i zračnom potporom NATO-a) nisu stvorile pretpostavke za mir. O lutanjima Clintonove administracije u tim pitanjima vidi Laura SILBER & Allan LITTLE, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996., 317.

Report of the OSCE Mission to the Republic of Croatia on Croatia's progress in meeting international commitments since January 1998 20 May 1998, art. 11, OSCE Mission to Croatia status report, January - May 1998, 3. <http://www.osce.org/search/?a=1&displayMode=3&limit=10&searchTerm=Croatia&lsi=1&q=Croatia&GO=GO&res=html&pos=50>

A Short History of United States-Croatia Relations, The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997, Washington: U.S. Printing Office, 1998.

Ujedinjeni narodi-Rezolucije o Republici Hrvatskoj, Panliber, Osijek, 1995.

Znanstvene publikacije:

Croatian International Relations Review
Časopis za suvremenu povijest
Međunarodne studije
Scrinia Slavonica

Znanstvene publikacije na internetu:

DAALDER, H. Ivo, "And now Clinton Doctrine?", <http://www.brook.edu/dybdoc-root/views/op-ed/daalader/19990710.htm>

Lindsrom, Nicole & Razsa, Maple, "Reimagining the Balkans", Syracuse University, www.ksg.harvard.edu/kokkalis/GSW1/GSW1/03%20Lindstrom%20Razsa.pdf.

Literatura:

AHRENS, Geert-Hinrich, *Diplomacy on the Edge-Containment of the Ethnic Conflict and the Minorities Working Group of the Conferences on Yugoslavia*, Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C., The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 2007.

(Edited by Brad K. Blitz), *War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*, Cambridge University Press, 2006

BARIĆ, Nikica, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

BIDELEUX, Robert and JEFFRIES, Ian, *The Balkans a Post-Communist History*, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York, 2007.

Džuda (Judah), Tim, *Kosovo: Rat i osveta*, Samizdat 92, Beograd, 2002.

GOJKO Šušak 1945.-1998., *Spomenica uz petu obljetnicu smrti*, Katma, Zagreb, 2003.

GRANIĆ, Mate, *Vanjski poslovi: iza kulisa politike*, Algoritam, Zagreb, 2005.

POLOVIĆ, Jadranka, *Utjecaj Sjedinjenih Američkih Država na hrvatsku politiku u razdoblju od 1990.-2000. godine*, Marjan tisak, Split, 2004.

SILBER Laura & LITTLE, Allan, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996.

Mediji:

Central European Review

CNN

Danas

Feral Tribune

Nacional

Narodne novine

Novi list

Novinski članci iz hrvatskoga tiska:

<http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199812/81215-002-pubs-zag.htm>

Slobodna Dalmacija

Stećak

Washington Post

Večernji list

Vjesnik

Voice of America

Summary**THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE REINTEGRATION OF THE CROATIAN DANUBE REGION**

This paper provides a review of the activities of the American diplomacy in the implementation of the Erdut Peace Agreement in the broader context of post-Dayton Croatian-American relations. It focuses on the mandate of the so-called Interim Administration (1996-1998) and offers a broader review of the reintegration process after this period as well. The paper is based primarily on published documents of American provenance, which offer a glimpse into the objectives and methods used by American diplomacy and the problems of bilateral relations between the countries, i.e. the positioning of Croatia in the international community. Within the analysis of Croatian-American relations – with regard to the Croatian Danube Region – special emphasis has been laid on the analysis of American positions. The promotion and reaffirmation of multiculturalism in contrast to ethnic homogenization (as the basic feature of the conflicts in “Yugoslav wars” during the nineties) is thus considered not only as American contribution to the stabilization of the region, but also as a component of the process of maturation of American foreign affairs doctrine until the present day.

Even though the presence of the United States in the territory of former Yugoslavia and the broader region had undergone considerable metamorphoses – ranging from general detachment from the “Balkan” problems in 1991 to the military intervention in the Socialist Republic of Yugoslavia in 1999 – in spite of numerous controversies, it clearly displayed the tendency of “coming out” of the crisis of American post-cold war lack of purpose. American diplomatic initiative played an important role in this process – taking over the international leadership in the control of (post)Yugoslav wars in 1994-1995, which resulted in three relatively successful peace agreements that put an end to the wars in Croatia and Bosnia and Herzegovina: the Washington Agreement (1994), the Erdut Agreement (1995) and the Dayton Agreement (1995).

The Erdut Peace Agreement had a special significance for Croatia, for which the achievement of full sovereignty and territorial integrity was the most important issue after its international recognition in January 1992. For the United States, the Erdut concept of peaceful reintegration was the only political project that, at least to a certain extent, created a balance between the sovereignty of a national government on one hand, and the building of the ideals of democratization and civil society (nation building) advocated by the Americans on the other; some ten years after Erdut, its principal creator and the first American ambassador in Croatia, Peter Galbraith, described it as the only agreement that had at least to some extent annulled the consequences of the war that had all the characteristics of an ethnic clash: “Out of three agreements in whose conclusion the United States had mediated in ending the wars in former Yugoslavia, the Erdut Agreement stands out as a relative success in the reconstruction of a multiethnic society in a war region.”

The relative success of the Erdut Agreement as an alternative to the Dayton Agreement (which had tacitly accepted the internal geopolitical restructuring of Bosnia and Herzegovina based on ethnic cleansing) was an important breakthrough in relation to the former diplomatic practice of the international community in former Yugoslavia, which eventually opened up the space for the action that was named “the Clinton Doctrine” in the public; in the new phase of the Yugoslav drama in Kosovo in 1999, the United States and its NATO allies, faced with a new episode of genocide in the Balkans, opted for a military intervention. Even though this American military operation had drawn many conflicting comments, too, it had certainly been less motivated by American “national interests”, and more motivated by a principled message that a new Vukovar or Srebrenica was not going to be tolerated. Such a turn on the American part would certainly not have been possible without Dayton and Erdut.

The present relative marginalization of the United State’s interest in Croatia – as a part of the current confrontations of the only remaining global force with the problems of global international politics – is a clear indication of the consolidation and stabilization of Croatia’s international position, and, in spite of geopolitical terminology, an important indication of Croatia’s “detachment” from “the Balkans”. In this process of “positive marginalization” of Croatian-American relations, the period of peacetime after Dayton in 1995 had been of special importance.

(Sažetak prevela: Ana Levak Sabolović)

Key words: Croatian Danube region, USA, American foreign policy, Erdut peace agreement, peaceful reintegration.

